

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Seza Sinanlar

Atmeydanı

*Bizans Araba Yarışlarından
Osmanlı Şenliklerine*

KitapYAYINEVİ

**BİZANS ARABA YARIŞLARINDAN OSMANLI ŞENLİKLERİNE
ATMEYDANI**

KİTAP YAYINEVİ – 96
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 20

BİZANS ARABA YARIŞLARINDAN OSMANLI ŞENLİKLERİNE ATMEYDANI/SEZA SİNANLAR

© 2005, KİTAP YAYINEVİ LTD.

DÜZELTİ
NİHAL BOZTEKİN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
ACAI BÜ'L-MAHLUKAT, 16. YY., BRITISH LIBRARY, HARLEIAN 5500

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CAD. ZACRA İŞ MRK.
B BLOK NO:1 34398 MASLAK-İSTANBUL
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EKİM 2005, İSTANBUL

ISBN 975 6051-06-X

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZÜÇÜL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine

Atmeydanı

SEZA SİNANLAR

KitapYAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
BİR ROMA ŞEHİRİ KURULURKEN	9
HİPODROM DEMEK YARIŞ DEMEK	23
BİR YARGI VE İNFAZ MEKANI	35
MEŞRUIYET ATMEYDANI'NDA KAZANILIR	37
SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN ATMEYDANI	43
KONSTANTİNOPOLİS'TEN KONSTANTİNİYYE'YE	
HİPODROM'DAN ATMEYDANI'NA	51
SARAYIN VE HALKIN EĞLENCESİ	
ŞENLİK ALANLARININ GÖZDESİ	58
AYAKLANMALAR, CEZALANDIRMALAR, MEYDAN OKUMALAR	64
ŞENLİKLER ÇAYIRLARA, SULTANLAR BOĞAZLARA TAŞINIRKEN	68
BİR DÖNEM KAPANIYOR: ŞEHRE NAZIM PLAN, ATMEYDANI'NDA İLK KAZI	72
Ek: ATMEYDANI'NDA YAPILAN DÜĞÜNLER	78
KAYNAKÇA	79
DİZİN	85

ÖNSÖZ

Atmeydanı üzerine bir araştırma yapmayı ilk kez, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde devam etmekte olduğum yüksek lisans derslerimden biri için hazırlayacağım bir ödev sırasında düşündüm. Ödevi bitirdiğimde Atmeydanı'na duyduğum merak daha da artmıştı. Tez danışmanım Çiğdem Hanım'la (Kafescioğlu) birlikte Osmanlı kentlerinde meydan konusunu sorgulayacak ve bu bağlamda Atmeydanı örneğini ele alacak bir tez çalışması yapmaya karar verdik.

İslam kentlerinde –dolayısıyla Osmanlı kentlerinde– Batılı anlamda meydanların bulunmadığı ve gelişmediği fikrinin Atmeydanı özelinde geçerli olamayacağını savunan tezim, 2001'in haziran ayında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce kabul edildi.

Tezin kitaba dönüşmesi sürecinde ise yayıncımla birlikte tez metninin olduğu gibi Türkçeye çevrilmesinden çok, herkese hitap edecek biçimde Atmeydanı'nın öyküsünü anlatmaya karar verdik.

Bu süreçte beni etkilemiş olan bazı kişiler ne yazık ki, şimdi aramızda değil. Bunlardan ilki Jak Deleon'du. Ne kadar çalışkan ve üretken bir insandı...

Sonra Kenan Onuk. Sunduğu her spor müsabakasından büyük bir tevizuyla aktardığı bilgi birikimini izleyicileriyle cömertçe paylaştığı onca yıl boyunca ondan ne çok şey öğrendik. Ondan, bilginin paylaşılmasının önemini ve bunu mütevazı bir biçimde yapabilmeyenin bir erdem olduğunu öğrendim.

Derken Stefanos Yerasimos. Tezi bitirdiğimde, hiç tanışmadığımız halde kendisine bir nüsha göndermiş ve vakti olduğunda değerlendirmesini rica etmiştim. Bir süre sonra yanıt geldi. Bana tezde bazı eksikler ve hatalar olduğunu söylüyordu. Hayal kırıklığına uğramıştım, ertesi gün kendisine bana bu hataları göstermesini, üniversite onayını taşıyan bir tezin söz konusu olduğunu, bu hataları mutlaka gidermek istediğimi yazdım.

Bu kez gelen yanıt şöyleydi: “Seza Hanım, bilimsel bir çalışmada en önemli olan şey kişinin kendisiyle barışık olup olmadığıdır. Görüyorum ki siz, hatalarınız olabileceğini kabul ediyor ve bunlarla yüzleşmek istiyorsunuz. Bunu duyduğuma çok sevindim. Yakında İstanbul'da olacağım, görüşebiliriz.”

Görüşmemiz de en az bu yanıt kadar şaşırtıcıydı: “Tezinizdeki tek eksik yan olarak şunu görüyorum: ‘piazza’ ve ‘campo’ ayrımları üzerinde biraz daha durmalıydınız. Bu giderilebilir. Bu çalışmayı doktora geliştirmeyi düşünürseniz, size Paris Belle Ville Üniversitesi’ni öneririm.”

Ama kısmet olmadı.

Bu kitabı onun anısına ithaf etmek isterim.

Ve bütün bunları size anlatabilmemi sağlayan yayıncım Çağatay Anadol’a çok teşekkür ederim; samimiyeti ve nezaketi için.

Son olarak, sahip olduğum değerleri edindiğim annem ve babama, yaptığım her işi destekleyen ağabeyime, hep yanımda olan dostlarıma ve bildiklerimi paylaşmaktan büyük mutluluk duyduğum öğrencilerime sevgileri için teşekkür ederim.

SEZA SİNANLAR

Ağustos 2005

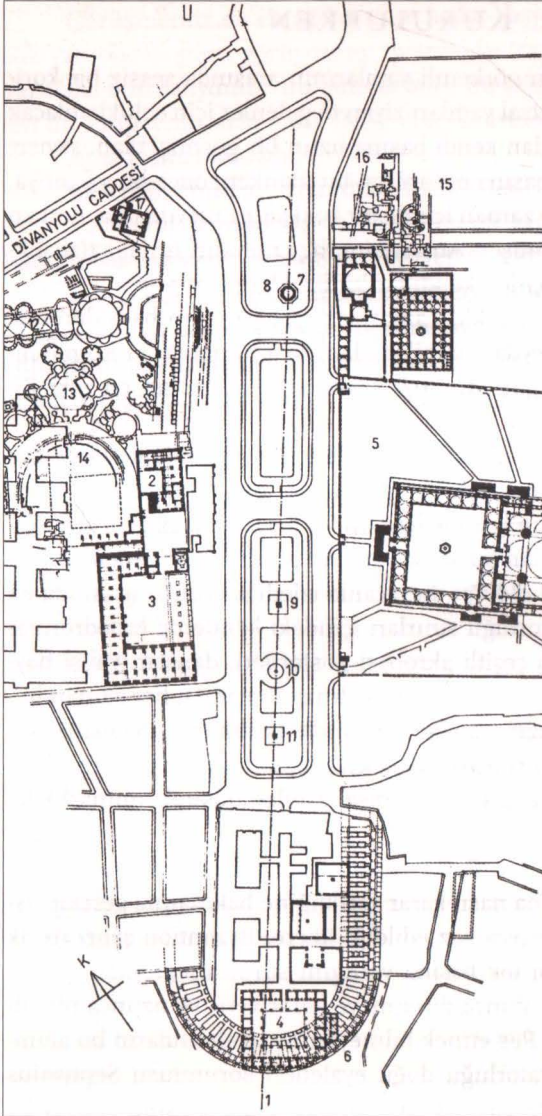
BİR ROMA ŞEHİRİ KURULURKEN

Tarihi yarımadaının en görkemli yapılarının arasında sessiz bir koridor; çevresindeki anıtsal yapıları ziyarete gelenler için soluklanılacak bir mekân, beri yandan kendi başına uzun bir geçmişi olan, sayısız olaya tanıklık etmiş, başlı başına bir anıtsal bir alanken, önce bir yıkıntıya, ardından bir tören alanına, zaman içinde bir başkaldırı meydanına, derken bir açık hava müzesine dönüşen Atmeydanı; her mevsim turist kalabalıklarının ağırlayan onca yapı içinde kendi tarihini saklayan meydan.

Böylesine yüklü bir tanıklığı anlatmak için başa, en başa dönmek gerekir. Bilindiği gibi Atmeydanı denilen alan, Nea Roma (Yeni Roma) hipodromundan kalan açıklığın adı. Hipodrom ise İstanbul'un en eski Bizans dönemi yapısı.

Antik dünyada halkın da katıldığı eğlenceler arasında kendine has bir yeri olan araba yarışlarına mekân olan hipodromlar, temelinde Antik Yunan şehirlerindeki *stadion*'ların gelişmesi ile karşımıza çıkar. Heyecanı yüksek, rekabeti amansız olan bu araba yarışları günlük hayatın içinde toplumun her kesiminin taraf olduğu, heyecanla izlediği oyunlar arasında en bilinenidir. Roma İmparatorluğu sınırları içindeki kentlerde hipodromlar zamanla, yarışlara eklenen çeşitli akrobasi gösterileri, danslar, vahşi hayvan mücadeleleriyle birlikte "Circus" adını almış olsalar da, her zaman bu oldukları kentlerin en özel yapıları arasında görülürler. Nitekim Roma'daki Circus Maximus, Antiokos (Antakya) hipodromu ve Konstantinopolis hipodromu en ünlü ve gösterişli anıtsal yapılar arasında mimarlık tarihinde anılmaktadır.

Atmeydanı'na, yani Nea Roma hipodromuna dönersek, önce şehirde bir hipodrom yapılmasına nasıl karar verildiğine bakmamız gerekir. İstanbul'un kent tarihinde açıkça söz edildiği üzere, Byzantion şehri Antik Yunan şehir devletleri gibi tek başına varlığını sürdürmekteyken, Roma İmparatorluğu'nun hedefi olunca direnmeye karar verir ve uzunca bir süre mücadelesini sürdürür. Pes etmek bilmeyen Byzantionluların bu azimli direnişleri Roma İmparatorluğu doğu eyaletleri sorumlusu Septimius Severus'u (VII. Severus, MS 193-211) öylesine uğraştırır ve sinirlendirir ki,

Resim 1. Hipodrom ve çevresi

1. Spina
2. Tapu Kadastro Müdürlüğü
3. Türk ve İslam Eserleri Müzesi
4. Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası
5. Sultan Ahmed Külliyesi
6. Sphendone
7. Alman Çeşmesi
8. Carceres
9. Dikilitaş
10. Burmalı Sütun
11. Örne Sütun
12. Lausus Sarayı
13. Aya Eufemia Kilisesi
14. Antiohos Sarayı
15. Zeuksippos Hamamı
16. Numera
17. Firuzağa Cami

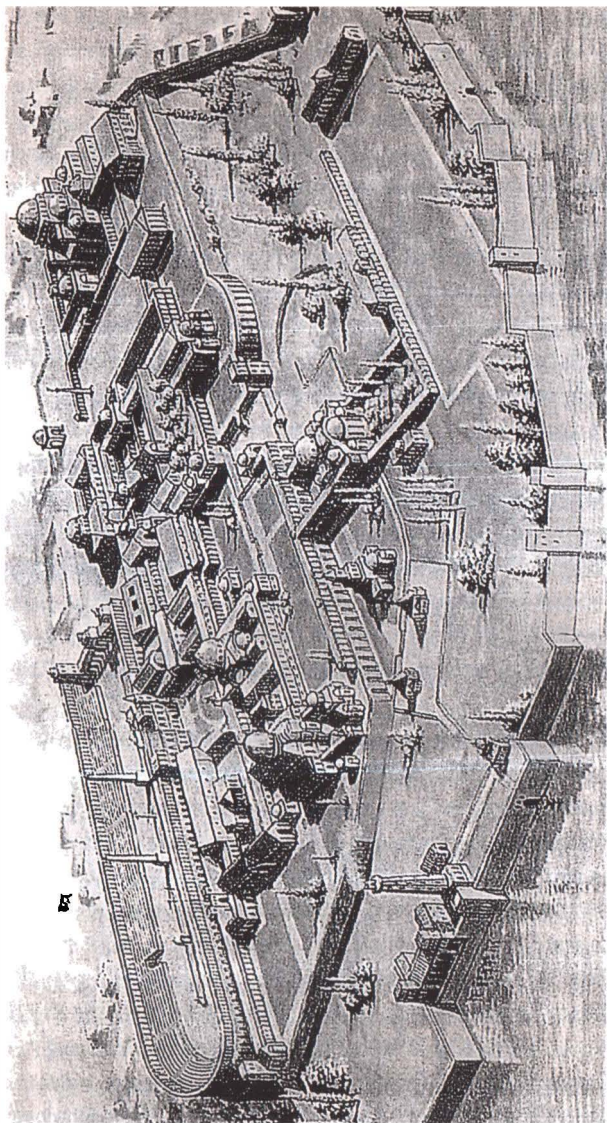
*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,
C. 4, s. 76*

Severus en sonunda şehri ele geçirdiğinde kenti taş üstünde taş kalmayacak şekilde harap eder ve şehrin adını, bundan sonra Roma İmparatorluğu'ndan hiç ayrılmayacağına olan inancı ve ileride Roma'ya alternatif bir başkent olabileceği düşüncesiyle, Nea Roma olarak değiştirir.

Yeniden yapılanma sürecine girildiğinde, Severus'un bu düşüncesinde ne denli ciddi olduğu inşasını emrettiği yapılardan anlaşılacaktır. Şehir planı, tapınaklar, senato binası, agora, çarşı... Her yapı Roma İmparatorluğu'na bağlı diğer şehirlerdeki örnekleriyle yarışır anıtsallıktadır. Nea Roma hipodromu da Roma'daki Circus Maximus'la benzerlikler gösterecek şekilde, ama ondan daha görkemli olması hedeflenerek inşa edilecektir.

İnşaat MS 196'da başlar. Tipik bir hipodrom planına uygun olarak, bir ucu düz diğer ucu ise yarım daire şeklinde biten iki yan kanadı uzunca tutulmuş bir U harfini anımsatan yapının inşası için seçilen yer de önemlidir. Circus Maximus'a benzer şekilde, kent sarayının bitişiğinde –Büyük Saray olarak bilinen sarayın hemen paralelinde– Augusteion Meydanı'ndaki Zeuksippos Hamamları'nın çıkışına komşu olacak şekilde ve şehrin Roma'ya giden ana caddesi Via Egnatia'nın başlangıcı olan Mese'ye bakar halde yerleştirilir. Daha sonra Augusteion Meydanı'nın kuzey kanadına inşa edilen Aya Sofya Kilisesi'yle de Hipodrom'un çevresinde konumlanan ve hem mimari hem de simgesel anlamı güçlü bu yapılar grubu tamamlanmış olur. (Resim 1)

Plan olarak bir U harfi çizen Hipodrom'un iç düzenlemesi ise karnatlar boyunca kademeli olarak basamaklar üzerinde oturma grupları yükselcek şekilde ve U harfinin açık ucu, arabaların anıtsal bir kapının (*carceres*) altından 12 kulvar halinde çıkış yapabilmesine uygun olarak inşa edilir. Çıkış kapılarının tam karşı noktasında ise U harfinin yarım daire çizen kavisiyle yarış pistinin dönüş alanı sınırlandırılır. *Sphendone* diye adlandırılan bu bölüm kısa süre sonra yarış dışı zamanlarda Nea Roma'ya özgü boğaz panoramasının izlendiği bir mekân olacaktır. (Resim 2) Bugün halen ayakta olan bu bölümde yükselen duvar ve tonozlara bakarak yapının ne denli hacimli olduğunu tahmin edebiliriz. Cankurtaran'a doğru inerken sağ tarafta yükselen bu muazzam altyapı, Hipodrom'un onca depreme rağmen nasıl ayakta kalabildiğine de açıklık getirmektedir. (Resim 3) Bu istikamet-

Resim 2. Hipodrom ve önde Bizans Büyük Sarayı / restitüsyon

Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

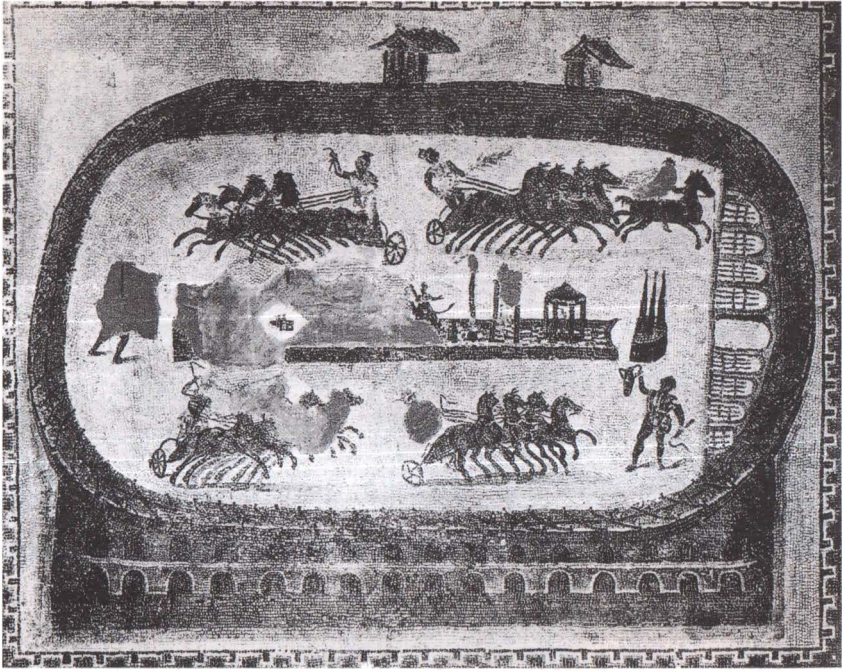

Resim 3. *Sphendone*'dan görünüm.

Seza Sinanlar arşivi

te yürüyerek Sokollu Camii tarafına doğru ilerlediğimizde ise *sphendone* duvarında yakın zamanlarda duvara dayalı bir şekilde yapılmış ahşap evlerden kalan izleri görebiliriz. Bu evlerden kalmış banyo-mutfak fayansları, su tesisat boruları hâlâ duvar yüzeyi üzerinde asılı durmaktadır. Yokuşu tamamlayıp yeniden meydana çıktığımızda ise bu kez, az önce çevresini do-laştığımız *sphendone* üzerinde Marmara Üniversitesi rektörlük binasını ve onun arkasındaki Sultanahmet Meslek Lisesi binasını görmek şaşırtıcıdır.

Bakışımızı tekrar meydanın ortasına çevirdiğimizde ise bir hızada duran anıtları görürüz. Bunlar, kendi dönemlerinde yarış alanının ortasında pisti ikiye ayırmak üzere yapılmış *spina* duvarının üzerinde olan anıtlardır. O tarihlerde üç-dört metre yüksekliğinde olduğu tahmin edilen *spina*'nın genişliği de iki metre civarındaydı. Duvarın üzerinde çeşitli anıtların yükselmesi hipodromların ortak özelliğidir. *Spina*'nın orta kısmında genellikle bir dikilitaşın yer alması da yine hipodromlara özgüdür. (Resim 4-5)

Resim 4. Kartaca'da bulunmuş 4.yüzyıla ait bir mozaik panoda araba yarışları, ortada spina duvarı ve üzerindeki anıtlar görülüyor.

Ancak Roma'daki Circus Maximus, sahip olduğu iki dikilitaş nedeniyle diğerlerinden ayrılır. O halde Roma'ya öykünülererek yapılandırılmış Nea Roma'nın hipodromu da, Circus Maximus gibi iki dikilitaş barındırmalıdır. Nitekim Severus'dan epey sonra başa gelen imparator Constantinus (324-337) bu detayı atlamayacak ve dikilişine tanık olmasa da Hipodrom'a ikinci bir dikilitaşın Mısır'dan getirtilmesini emredecektir.

Spina duvarı üzerinde bulunan anıtlar tabii ki bugün gördüklerimizden ibaret değildi. Kaynaklarda tarif edildiği kadarıyla yarışlarda ünlenmiş, efsane olmuş sürücülerin heykelleri, pagan inançlarına uygun çeşitli anıtların yanı sıra, Bizanslıların Hristiyanlık sonrası "Adem ve

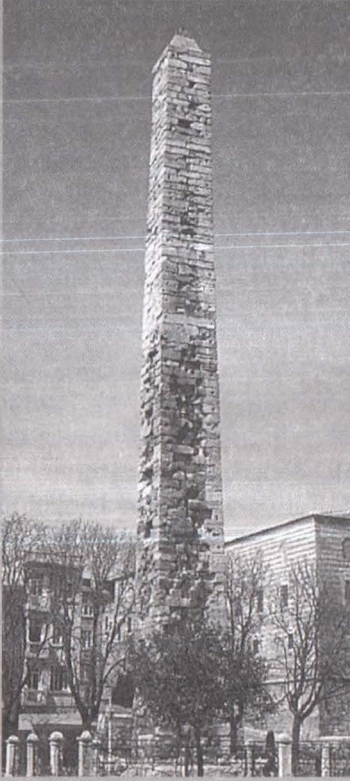
Havva” olarak yorumladıkları iki çıplak heykel, yarı tanrı olarak bilinen Herakles’in heykeli, Augustus, Diokletianus, Julius Sezar gibi ünlü imparatorların büstleri, Remus ve Romus’un efsanevi tasvirleri, Delfi Apollon tapınağından getirtilen Burmalı Sütun (Yılanlı Sütun) ve ünlü heykeltıraş Lisippos’un bronz atları Nea Roma hipodromunun belli başlı anıtları içindeydi. Bu anıtlara bir de oturma grupları boyunca tüm Hipodrom’u dolaşan portikodaki (revakla örtülü yol) heykelleri de eklersek, bu haliyle Hipodrom’a bir nevi açık hava heykel müzesi yakıştırması yapmamız yanlış olmayacaktır.

Her şey tamamlandığında Konstantinopolis hipodromu 118,5 x 370 m ölçüleri ve tahmini 60 bin ile 80 bin arası izleyici kapasitesiyle antik dünyanın en büyük hipodromu olarak 11 Mayıs 330 tarihinde açılır. Bu tarih aynı zamanda Roma’ya alternatif bir başkent adayı olan Nea Roma’nın da bundan böyle gerçek bir başkent olacağının ilk işaretidir ve yapılan bu açılış erken bir kutlama sayılabilir. Nea Roma’nın adı da bundan böyle “Constantinus’un şehri” anlamında Konstantinopolis olarak değiştirilir.

O günlerde şehirde yaşanan bu heyecanı bir kenara bırakırsak, daha etkili bir değişimin İmparator Constantinus’un Hristiyanlığı yasaklı bir din olmaktan çıkarmasıyla gerçekleştiğini görürüz. İnançlarında serbest kalan Hristiyanlar, hızla pagan alışkanlıkları terk ederlerken, şehirlerin mimari görünümü de değişmeye başlar. Tapınaklar yerlerini kiliselere bırakır, pagan geleneğin vazgeçilmez mekânlarından tiyatrolar ise din dışı kabul edilerek terk edilir. Konstantinopolis tiyatrosu bu gelişmeden nasibini alıp kederine bırakılırken yalnızca Konstantinopolis hipodromu varlığını sürdürmeyi başaracaktır. Öyle ki, dönemin patriği İoannes Hrisostomos (344-407) Hipodrom için “satanodrom” hipodrom oyunları için de “satanik oyunlar” demiş olsa da, gerek Bizans Sarayı, gerekse Bizanslılar Hipodrom’daki yarışlara gitmeyi sürdürecektir ve zamanla kilise temsilcilerinin de katılmasını sağlayarak bu önemli pagan geleneğine Hristiyanlık içinde sahip çıkacaklardır. Bu tavır belki de, her dönem farklılıkları bünyesinde barındırmasıyla, kimi zaman karışıklıklar şehri sıfatını alan, kimi zaman farklılıkların uyu-muna örnek gösterilen İstanbul’un en eski şaşırtmacalarından biridir.

ÖRME SÜTUN

Atmeydanı'nın güneyinde, en sonda yer alan bu sütunun diğer bir adı da İmparator Konstantinos VII. Porfirogennetos sütunudur. Zira anıtın kaidesindeki yazıda anıtın İmparator ve oğlu Romanos I. Lekapenos tarafından yenilediğinden bahsedilmektedir. Semavi Eyice'nin aktardığına göre, kaidenin bir yüzündeki altı mısralık Grekçe kitabede (Resim 6) şunlar yazmaktadır: "Bu dört köşeli heybetli ve harika anıt, zamanla harap olmuşken, şimdi İmparator Konstantinos ile devletin şanı olan oğlu Romanos tarafından önceki görüntüsüne nispetle daha iyi duruma getirildi: Rodos kolosu harikulade idi, bu bronz anıt ise hayranlık yaratmaktadır." Anıtın ilk yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Anıtı yenileyen imparatorun hangi Konstantinos olduğu ise "porfirogennetos" lakabından anlaşılmaktadır. Bizans sarayında uzunca bir süre gelenek olduğu üzere imparatorlar, duvarları Mısır'dan getirtilme porfir taşla kaplı bir odada dünyaya gelirlerdi. Ancak bu şekilde dünyaya gelen imparatorlardan sadece VII. Konstantinos'un (913-959) lakabı "porfir içinde doğan" manasında "porfirogennetos" olarak söylenegelmiştir. Bütün bu bil-

Resim 5. Örne Sütun

Enis Karakaya arşivi.

Fotoğraf: Füsun Kiper

İstila eden Latinler, pek çok bronz eseri silah yapmak üzere eritmişlerdir. Hal böyle olunca da Örne Sütun'un bronz levhalarının da akıbetinin benzer olduğu düşünülmektedir.

BURMALI SÜTUN

Atmeydanı anıtlarının ortasında yer alan bu sütun, Nea Roma'nın yeniden inşası sırasında Roma İmparatorluğu'nun çeşitli eyaletlerinden getirtilen kıymeli taşlar, anıtlar, heykeller ile birlikte gelmiş ve Hipodrom'a dikilmiştir. Delfi'deki Apollon Tapınağı'ndan getirtilen anıtta üç piton yılan birbirlerine dolanmış olarak tasvir edilmiştir. Anıt, 31 Yunan şehir devletinin, Perslere karşı verdikleri Platea Savaşı'nı (MÖ 479) kazanmaları onuruna yapılmış-

Resim 7-8. Solda günümüzdeki Burmalı Sütun ve sağda Freshfield Albümü olarak anılan 1574 tarihli yazmadaki hali.

tır. Bu zafer için minnetlerini bildirmek isteyen Delfililer Apollon'un bir piton yılanı ile yaptığı mücadeleye gönderme yaparak anıtın formunu yılanlardan oluşturmuş ve gövde üzerinde muzafer 31 koloninin isimlerini bronz kazımışlardır. Anlatıldığına göre, yılanların başları üzerinde bir de kazan bulunmaktaymış, ancak ne bugün ne de Osmanlı dönemindeki minyatürlerde böyle bir kazanın varlığını doğrulayacak bir ize rastlanmıştır. Bizans kaynaklarına göre bu kazan,

orijinalinde bulundu-
ğu halde şehre hiç gel-
memiştir. 1850 yılın-
daki kazılarda Charles
Newton, anıtın temeli
civarında bir su yolu
bulmuş, ancak bunun
anıtla bağlantısı tam
anlaşılamamıştır. Bu
suyolunun kaynaklar-
da yazdığı gibi spina
üzerinde olduğu bili-

nen *phiale* (çeşme) ile ilgili olduğu daha akla yatkındır. Anıtın tepesinde
yer alan yılan başlarının hepsi zaman içinde kaybolmuş, ancak birinin çe-
nesine ait bir parça bugüne değin kalabilmiş ve İstanbul Arkeoloji Müze-
si'ndeki yerini almıştır. (Resim 9) Söylentilere göre bu parça Fatih'in at-
tığı bir şaşerle kırılmıştır.

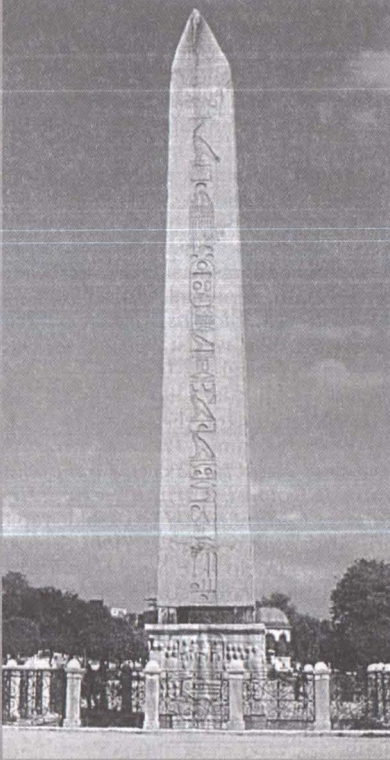

Resim 9. Burmalı Sütun'un yılanlarından birinin İstanbul Arkeoloji
Müzesi'nde bulunan üst çenesi.

A Turizm Yayınları arşivi.

DİKİLİTAŞ

Burmali sütun gibi Dikilitaş da imparatorluğun eyaletlerinden (Mısır'dan) gelme bir anıttır. Orijinal halinde Karnak Amon-Ra tapınağı önünde bulunan bu anıt, firavun III. Tutmosis (MÖ 1502-1488) adına ya-

Resim 10. Dikilitaş.

Fotoğraf: Nazım Timuroğlu

pılmıştır ve bir de ikizi vardır. Her iki dikilitaş da Büyük Constantinus zamanında (324-337) bulundukları mabedin önünden alındıktan sonra biri Roma'ya, diğeri Konstantinopolis'e gönderilmek üzere İskenderiye limanına nakledilmişlerdir. Ne var ki Konstantinopolis'e gidecek olan anıt nedensizce limanda uzun süre bekletilir. Sonra, İmparator Julianus'un emriyle (361-363) bir gemiye yüklenerек Konstantinopolis'e getirilir. Kente ulaşması 40 yıl kadar süren anıt, İmparator I. Theodosius döneminde (379-395) 390 yılı civarında bugünkü yerine diki-
lir. Üzerindeki hiyerogliflerin aşağı taraftan kesilmesinden de anlaşılacağı üzere, anıtın bir kısmı eksiktir. Uzunca bir süre bu eksik kısmın bilinçli olarak kesilip kesilmediği tartışılmaktayken 2005 yılı mart ayında Fransız Kültür Merkezi'nde verdiği konferansta Marie France Auzepy'in dile getirdiğine göre Mı-

sır arkeolojisi uzmanı Luc Gabolde, Kar-nak'ta Dikilitaş'ın alt kısmına ait parçayı bulmuş ve bu parçanın kesilmediğini, ancak yerinden sökülürken kırıldığını tespit etmiştir. Bugün Dikilitaş'ın altında görülen kaide ise muhtemelen Theodosius döneminde ilave edilmiştir. Bu kaide üzerindeki kabartmalar bize hem Hipodrom'daki yarışlar, hem de anıtın dikilişi hakkında bilgiler vermektedir.

Kabartmalarla süslü kaide iki kademeden oluşmaktadır. En alt kısımda Dikilitaş'ın Hipodrom'a getirilişi ve halatlar yardımıyla bir rampa üzerinden destek alınarak nasıl dikildiği

Resim 11. Dikilitaş'ın kaidesindeki kabartmalardan birinde taşın Hipodrom'a getirilişi, halatlar ve bucurgatlar yardımıyla yerine dikilişi tasvir ediliyor.

Fotoğraf: Erkin Emiroğlu

Resim 12. Dikilitaş'ın kaidesindeki kabartmalardan birinde yer alan tasvirde İmparator Theodosius *kathedra*'da oturmuş yarışları izlerken.

Resim 13. Dikilitaş kaidesinin diğer yüzündeki kabartmada Persler ve Germanler (alt sırada) İmparator Theodosius ile sağında oturan oğulları Arkadius ve Honorius'a ve solundaki Batı Roma İmparatoru II. Valentinianus'a saygılarını sunuyorlar.

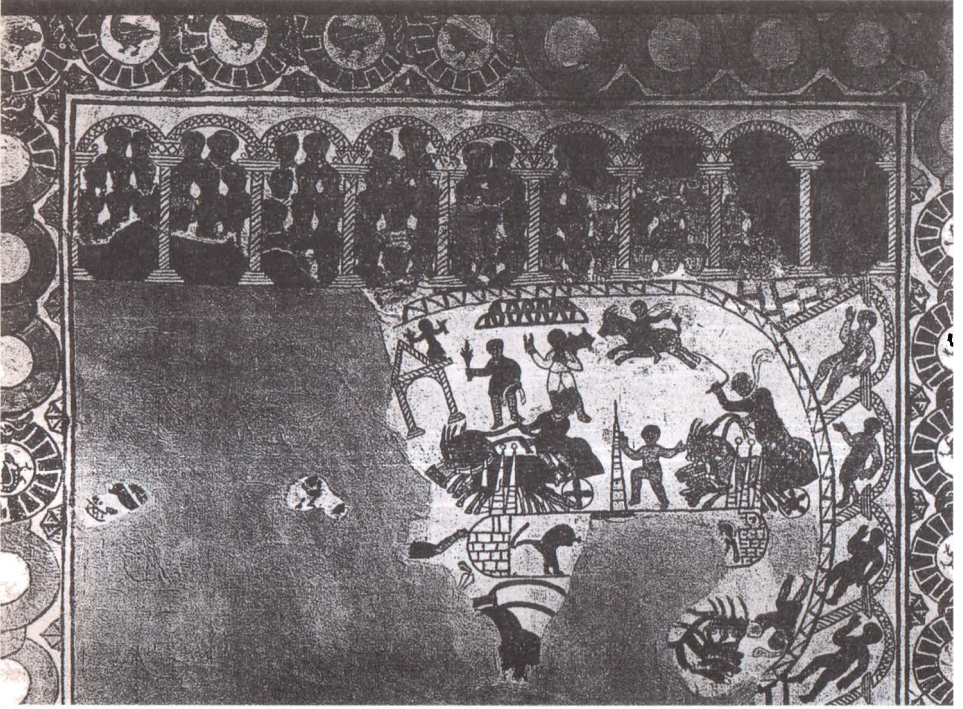
tasvir edilmektedir. (Resim 11) Kaidede yer alan Grekçe ve Latince kitabe ise anıtın dikilmesinin 32 gün sürdüğü ifade edilmektedir. Bu kabartmalardan birinde yarım daire şeklindeki bir kemerin altında oturur vaziyette dört figür bulunmaktadır; içlerinde en iri olanı imparator Theodosius, solundaki Batı Roma İmparatoru II. Valentinianus, sağında oğlu Arkadius ve onun yanında da en küçük oğlu Honorius yer alır. Oturdıkları yerin altında ise eğilmiş olarak karşılıklı iki yönde imparatora yönelmiş Persler ve Germanler bulunmaktadır. Giyimlerine göre solda sivri başlıkları olan dört kişi Perslerden, sağ taraftaki pelerinli dört figür Germanlerdendir. Elleri imparatora sunmak üzere getirdikleri hediyeleri tutmaktadırlar. (Resim 13) Bir başka yüzde ise imparator *kathisma*'da bu kez ayakta ve elinde birinciye vereceği çelenği tutmaktadır.

HİPODROM DEMEK YARIŞ DEMEK

Yarışlara gelecek olursak; atlı arabaların ilk olarak ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmese de, Mezopotamya uygarlıklarından Sümer ve Babil’de savaş aracı olarak kullanıldığını biliyoruz. Yine o tarihlerdeki kaynaklarda ünlü Kadeş Savaşı’nda, 20 bin kişilik Hitit ordusunda 3500 askerin arabalı olduğu yazılıdır. Maharetlerini sergileyen sürücüler arasındaki rekabet zamanla sürat ve kontrole dayanan bir yarışa dönüşmüştür. İmparatorluğun ilk yıllarında yaşanan iç savaşlar ise, takımlar arası rekabetle örtüşerek yarışlara politik bir anlam yüklemiştir. Başta asker kökenli olan yarışçılar zamanla yerlerini, bu işe bir meslek gözüyle bakarlara bırakmışlardır. Bu yarışlar Homeros’un İlyada’sında uzun uzun anlatılır. Araba yarışları MÖ 680’de yapılan olimpiyat oyunlarında bir kategori olarak yer almıştır. *Ben Hur* adlı filmin (1959) unutulmaz yarış sahnesi de araba yarışlarını sinema diliyle anlatır.

Yarışlar zamanla çeşitli seyirlik oyunlarla renklenmiş, hipodromlara giriş ücreti alınmayarak halkın katılımı teşvik edilmiş, hatta yarış günlerinin tatil günü ilan edilmesi söz konusu olmuştur. Nitekim tarihe şöyle bir göz attığımızda Marcus Aurelius döneminde (161-180) bir yılın 135 gününün yarışlar nedeniyle tatil edildiğini görüyoruz. İmparatorluğun ilk yüzyılında bu denli etkili olan yarışların daha da güç kazanması ise devlet yöneticilerinin bu yarışları kendi meşruiyetleri için kullanmış olmalarına dayanıyor. (Resim 14-15)

Takımların uzunca bir süre varlıklarını koruması ise geleneğin gücünü yansıttır. Önce Kırmızı ve Beyaz olarak ayrılan takımlara, Augustus döneminde (MÖ 31-MS 14) Mavilerin, bunun ardından da Yeşillerin eklenmesiyle dörtlü bir grup oluşturmuştur. *Pascale Kroniği*’nde Malalas’ın aktardığına göre bu takımların renkleri aynı zamanda toprağı (yeşil), havayı (beyaz), ateşi (kırmızı) ve suyu (mavi) simgelemektedir. Ancak Domitian zamanında (51-96) Morlar (porfirler) ve Dorelerin de (altın rengi) katılmasıyla grupların simgesel anlamları unutulmuş ve daha sonra az kazanan takımlardan Kırmızılar Yeşillere, Beyazlar ise Mavilere katılmış, böylece her iki grup daha da güçlenmiştir. Öyle ki Bizans İmparatorluğu’nun ilk ve orta dönemlerinde yapılan yarışlarda mücadele her zaman Maviler ve Yeşiller arasında geçmiştir.

Resim 14. Tunus Gafsa'dan 6.yüzyıla ait bir mozaik parçası üzerinde araba yarışları.

Resim 15. Circus Maximus kalıntıları arasında bulunmuş mozaik panoda araba yarışçıları, 5. yy.

Yarışlar bu kadar önemli olunca, taraftarlar da o kadar heyecanlı olacaklardır. Nitekim taraftarlar arasında pek çok defa çatışmalar çıkmış, kavgalar yarış sonrasında sokaklarda devam etmiş, hatta dini bazı alışkanlık ve görüş farklılıklarının işe dahil olmasıyla siyasi gruplaşmalara dönüşmüştür. Yarışlar henüz Konstantinopolis'e gelmeden önce, Roma İmparatoru Caligula döneminde Antakya'da Yeşillerle Maviler arasında çıkan çatışma, sporun ve rekabetin de ötesine geçerek Greklerle Yahudilerin kavgasına dönüşmüştür. Malalas'ın anlattığına göre, yarışların yapıldığı büyük merkezler olan Antakya, İskenderiye ve Efes'te günlük hayat içinde de daima bir Mavi-Yeşil karşıtlığı yaşanmıştır.

Öte yandan Roma pagan dünyasının diğer vazgeçilmez eğlenceleri olan teatral gösteriler, gladyatör dövüşleri ve çeşitli hayvan mücadelelerinden oluşan arena etkinliklerine rağmen hız süren bu atlı araba yarışları Hristiyanlıktan sonra da popülerliğini yitirmemiştir. Juvenal'ın yazdığına göre "bedava dağıtılan ekmekten sonra halkı en çok mutlu eden" araba yarışlarıydı. Gelelim yarışlara.

Resim 16. Kathisma, ahşap pano

Resim 17. 6. yüzyıldan kalma fildiş pano. Sağ kanatta İmparator Anastasios elinde beyaz mendil (mappa) ile yarışları başlatmak üzere. Alt kısımda ise aslan dövüşleri tasvir edilmiş. Sol kanadın alt kısmında ise en iyi atlar huzura getiriliyor.

Yarışların ne zaman yapılacağına genellikle takımlar aralarında anlaşarak karar verirdi. Hipodromun *carceres* adı verilen kapısına dev bir pankartın asılarak halka duyurulurdu. Hristiyanlığın yayılmasından sonra yarış takvimi Hristiyanlığın özel günlerine uyarlandı. Antik dönemde kutlanan Lupercia denilen bahar bayramı ile Paskalya bayramının tarihleri birbirine yaklaştırılmış ve sezonun ilk yarışı bu zamana konmuştu. Kentin kuruluş günü olan 11 Mayıs her zaman bir yarışı hak ederken, yeni yıl kutlamasının yapıldığı 1 Ocak da yarış günü ilan edilmişti. Yarışlara kadın-erkek, aristokrat-köle fark etmeksizin herkes izleyebilirdi. Ancak her seyirci önce bilet alacak (bu Konstantinopolis hipodromu için geçerlidir), sonra da mutlaka desteklediği takımın tribününe oturacaktı. Saray erkânı, askeri liderler, kilise temsilcileri ve şehrin ileri gelenleri ise alışlageldiği üzere bir nevi “şeref tribünü” olarak yorumlayacağımız, *kathisma* adı verilen, doğrudan Büyük Saray’a geçişi olan bir balkonda otururlardı. (Resim 16) *Kathisma*’nın *sphendone*’ye yakın güney tarafında, yani sol kanadında Yeşillerin, sağ kanadında ise Mavilerin liderleri, karşı kanatta da iki yana ayrılmış olarak Kırmızı ve Beyazların taraftarları yerlerini alırlardı. Kırmızların Yeşillere, Beyazların da Mavilere katılmasından sonra bu kanattaki oturma grupları da yine Yeşiller ve Maviler arasında paylaşıldı.

Yarışların başlamasına az bir zaman kala atlar *carceres* tarafına getirilerek arabalara koşulurdu. Yarışların bir gün öncesinde çekilen kura sonucu hangi kapıdan kimin çıkacağı bilindiği için sürücüler de bir gün önce taktiklerini düşünmüş olurlardı. Zodyak’ın 12 burcunu simgeleyen 12 kapının gerisinde yerlerini alan atlar, arabalar ve sürücüler, *kathisma*’dan uzanacak beyaz mendilin (*mappa*) imparator tarafından sallanmasıyla çıkış yaparlardı (Resim 17). Saat yönünün tersine, yedi büyük gezegeni temsilen yedi tur atılır, son turda *kathisma* önünden en önde geçen sürücü birinci olurdu. Birincilik mükâfatı imparatorun elinden birincilik tacını giymenin dışında yüklü miktarda paraydı. Bu miktar Atina’daki yarışlarda öyle çok artmıştı ki, birinci olan bir sürücü 500 drahma para ödülü olarak, bir zanaatkarın bir yılda elde ettiği kazanca denk bir paraya bir günde kavuşur olmuştu. Zenginler at satın alarak bu işe yatırım yaparken, takım liderleri de iyi sürücülerin peşine düşüp onları kendi takımlarına transfer etme çaba-

Resim 18. Sultanahmet Meydanı'nda, Dikilitaş'ın kaidesindeki kabartmada Hipodrom'daki araba yarışları tasvir ediliyor.

Fotoğraf: Fusun Kiper

sında olmuşlardır. Sürücülerin hedefi ise daima daha iyi olmak ve heykellerinin hipodroma dikilmesine yetecek kadar çok sayıda yarış kazanmaktır. Yeşillerin sürücüsü cesur ve yetenekli Porfirios üst üste kazandığı yarışların ardından “yenilmez” unvanını almış, heykeli *spina* üzerine yerleştirilmiştir. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan bu anıt aslında dikdörtgen prizma (2,58 x 1 x 0,80 m) biçimindedir. Yüzeylerden birinde Porfirios arabayı tam durdurduğunda, gökten yanına gelen iki melek tasvir edilmiştir, diğerinde yarışçı bir elinde zafer çelengini, diğer elinde zafer simgesi palmiye yaprağını tutmaktadır. Diğer yüzde yarış kazanmış atlar ve bunların isimlerinin yazıldığı kabartma kartuşlar yer almaktadır. Sonuncu yüzde ise Porfirios için kaleme alınmış şu sözler yer almaktadır: “Diğerlerine! Onlar emekli olmuşken, Porfirios hâlâ yarışıyor ve imparatorun elinden onurlandırılıyor. O atlarını zafere doğru sürdüğünde, rakiplerini de avcunun içine aldı ve böyle taçlandı (...)”

Bu sözlerden, anıt dikildiğinde Porfirios'un hayatta olduğunu anlıyoruz ve eğer böyleyse, ünü çok büyük olmalıdır; zira hayatta olan birinin onuruna heykel dikilmesi pek az rastlanır bir durumdur ve ancak imparatorun onayıyla yapılabilir.

Resim 19. İmparator İustinianos ve İmparatoriçe Theodora

Apsis mozaiği, 547'e doğru. San Vitale, Ravenna, İtalya

Tekrar yarışlara dönelim. Gün içinde on ikişerden en az iki seri yarış yapılırdı. Ancak bazı günlerde dört yarışın da aynı günde koşulduğu olabilir. Bazen takımlar hazır olamadıklarında ya da başka gerekçelerle atlarını çektiklerinde yarışlar en az sekiz araba ile koşulabilir. Yarış günlerinde sadece yarışlar izlenmezdi; yarışların başlamasından önce ve sonra olmak üzere en az iki seansta izleyicileri eğlendirmek için çeşitli akrobasi gösterileri ve danslı-müzikli oyunlar sergilenirdi. Halk için yarışlar kadar bu gösteriler de ilgi çekici olurdu. Prokopios'un aktardığına göre, bu oyunlarda rol alanlar bazen hayatlarının piyangosunu da kazanabiliyorlardı. Nitekim babası aslan terbiyecisi, kendisi de kardeşleri gibi hipodrom dansçısı olan Theodora, Bizans İmparatoru İustinianos'un gönlünü yarışlar sırasında çelip imparatoriçe olmuştu.

Yarışların bitişinde kazanan taraf mutluluk naraları atarken, yenilenler de doğrusu her

PROKOPIOS ANLATIYOR

"Bizans kentinde Akasius adında bir adam yaşıyordu. Sirk hayvanlarına bakıyordu. Yeşillerdendi ve 'ayı bakıcısı' unvanını taşımaktaydı. Anastasios imparatorken, bu adam en büyüklüğü 7 yaşında olan Komito, Theodora ve Anastasia adında üç kız bırakarak hastalıktan öldü. Dul karısı yeniden evlendi. Yeni kocası ev yönetimine katılır ve hayvanlara bakar diye umuyordu, ancak hiç hesapta yokken Yeşillerin oyuncubası onları görevden uzaklaştırdı. ...Kadın, halkın hipodromda toplandığı bir gün küçük kızlarının başlarına çelenkler koydu, ellerine çiçekler verdi. Onlar halkın karşısına yakarıcı olarak oturdu ve durumlarını dile getirdiler. Yeşiller durumu reddetti, ama Maviler kendi ayı bakıcıları öldüğü için onlara aynı görevi verdi. Kızlar büyüyünce sahneye çıkarıldılar... Theodora önceleri ablasına eşlik ediyordu. Daha sonra tiyatroya girdi. Çok zeki ve nükteleri keskin olduğu için çabucak ün kazandı. Küçük çapkın kızda utangaçlığın dirherni yoktu ve kimse onun yüzünün kızıp geri çekildiğini görmemişti... İustinianos önüne geçilmez bir tutkuyla kapıldı ona. Önce Theodora'yı yanına metres olarak aldı ve hemen patrisyenlik payesi verdi. Bu Theodora'ya geniş yetki ve oldukça yüklü bir servet sağladı... Böylece bütün devlet İustinianos'un Theodora'ya duyduğu tutkunun yakıtı haline geldi."

NIKA İSYANI

11 Ocak 532 tarihinde, o gün koşulacak yarışlarla ilgili olarak İmparator İustinianos'un açıkça Mavileri desteklediği açıklaması Yeşilleri harekete geçirir. Taraftarları yatıştırmak üzere imparator, 'mandator' adındaki görevli Yeşillerin liderleriyle görüşmeye yollar. Theophanes'in yazdıklarından öğrendiğimize göre aralarında geçen dialog sırasında Yeşiller Calopodios adında bir kişi hakkında şike yapıp, iddiasıyla şikayette bulunurlar. Onu, ihanet etmiş Yuda soyundan gelen ve Tanrı'nın cezalandıracağı bir kişi olarak tanımlarlar. Sinirlenen mandator onlara 'Yahudiler-Samaritanlar' diye bağırır, Yeşiller de kendilerini Theodokos Meryem'in (Tanrı'nın Meryem) koruduğunu söylerler. Konuşmaya Maviler de katılır. Mandator'un Mavileri kayırmasına daha da öfkelenen Yeşiller, "Mavilerden olmaksızın Yahudi olmayı tercih ederiz" derler. Bu konuşmalardan ve mandatorun tavırından hoşnut kalmayan Maviler de Yeşillere yandaş çıkarlar. Yarışlar iki gün ertelenir, fakat olaylar yatışmaz. 17 Ocak günü halkın 'Nika', yani 'zafer' diye bağışları sırasında çıkan bir yangın Aya Sofya da dahil olmak üzere kentin dörtte birini tahrip eder. 18 Ocak günü, halkı yatıştırmakta çaresiz kalan İmparator İustinianos, kendisinin

zaman sessizce durumu kabul etmezlerdi; hele de yenilen tarafın destekçilerinden biri imparator olursa, işler daha da karışabilirdi. Bu duruma hiç aldırmadan, yarışlarının tarafsızlığına gölge düşürecek olsa bile bazı imparatorlar yarış öncesinde destekledikleri takımları açıklarlar, hatta kimileri bir ömür boyu tuttukları takımı açıkça ilan ederlerdi; tıpkı Roma'yı yakan Neron'un Yeşilleri; Cladius, Marcus Aurelius ve Caracalla'nın Mavileri; Anastasios'un da Kırmızıları desteklediklerini ilan ettikleri gibi.

Malalas'ın anlattığına göre Maviler her zaman daha aristokratik mevkilerde olmayı ve buna bağlı olarak da sarayla aristokrasi üzerinden bağ kurmayı seçerlerken, Yeşiller daha çok ticaret ve üretim alanlarında bulunmayı ve dolayısıyla da halkın üreten kesimine yakın olmayı seçiyorlardı. Bu durum bir yerde Yeşilleri alt sınıf, Mavileri ise üst sınıf olarak tanımlıyordu. Taraftarlara gelirse, onlar da bu duruma uyuyorlardı; Mavileri büyük toprak sahipleri, Greko-Romen kökenli senato üyeleri ve aristokratlar, Yeşilleri de lonca üyeleri ve esnaf destekliyordu. Bu ayrımın bir de dini yönü vardı. Maviler, hâkim Ortodoks görüşü savunurlarken, Yeşiller sapkın bulunan monofizit düşünceden yanaydılar.

Kimi zaman takımların kılıklarında bile farklar görülürdü. Maviler genelde Pers tarzı sakal bırakır, Hunlar gibi saçlarının bir kısmını tıraş ederlerdi, barbarların (yani kentli olmayanların) giydikleri gibi ayakkabılar ve tunik giyerlerdi.

Taraftarların yerleşmeyi tercih ettikleri semtler de tuttukları takımla ilintiliydi. Örneğin,

Konstantinopolis'te Yeşiller Halkedon (Kadıköy) tarafında, Aya Eufemia Kilisesi civarında odaklanırken, Maviler de diğer yakada Blahernai (Ayvansaray) Sarayı çevresinde yerleşmişlerdi. Hal böyle olunca da bahsedilen yarışlar sportif rekabettten çok, siyasi ve dini bir iktidar çatışmasına dönüşüyordu. Yine de bu takımlar bir tehlike belirdiğinde birleşerek ortak bir askeri güç gibi tavır alıyorlardı; örneğin 378 yılındaki Got istilas sırasında Edirne önlerinde etkili savunma yapmış ve 558 yılında Avarlara karşı mücadele verirken imparatorun yardımına koşmuşlardı. Böyle zamanlarda takımların taraftar sayısında görülen artış, savaş tehlikesi olduğu zamanlarda gençlerin kendileri ispatlamak üzere bu takımlara kayıt yaptırdıklarını gösteriyor.

Her şey bir yana, Konstantinopolis'te bu takımları tarihe geçiren esas olay 532 yılına tarihlenen Nika isyanıdır. Bu isyan, takımların birleşip imparatora karşı geldikleri en etkili harekettir. Olayların görgü tanığı Prokopios'un anlattıklarından öğrendiğimize göre, bu ayaklanma şehrin büyük bir bölümünün yanarak harabeye dönmesine neden olmuş ve kentin 6. yüzyıldan öncesine dayanan mimari mirasını da silip süpürmüştür.

Nika isyanından sonra İustinianos biraz halka karşı mahcubiyetinden, biraz Tanrı önünde Aya Sofya'nın yanmasına sebep olduğu için duyduğu pişmanlıktan arınmak ve nihayetinde kendi otoritesinin sarsılamayacağını göstermek üzere şehrin bu bölgesindeki yapıları hızla onartır. Aya Sofya'nın inşasına ise ayrı bir özen gösterir. Ayaklanmanın ardından kendini daha güçlü hisseden

yerine Anastasios'un geçeceğini duyurur ve onu hipodroma göndererek halkın huzuruna çıkmasını ister. Henüz 20'sindeki genç, *kathisma*'da taşsız ve pelerinsiz durmuş, halkın kendisini kabul edip etmeyeceğini şaşkın bir şekilde beklerken İustinianos da kaçma planları yapmaktadır. Ancak Theodora onu hiddetle durdurur ve Prokopios'un kaleme aldığı şu konuşmayı yapar: "Belki kadınların erkekler önünde konuşması ve korkaklara cesaret vermesi doğru değildir. Ama tehlike anında herkes elinden geleni yapmalıdır. Bence bu durumda kaçmamız bize hiçbir şey kazandırmaz. Kaçarak kurtulsak bile bunun sonu yoktur. Hükümdar olan bir kimse sürgünde yaşayamaz. Ey İmparator! Kaçarak kurtulmak istiyorsan bunda bir güçlük yok. Hazinesin var, gemilerin hazır bekliyor. Ama sarayından ayrıldığın zaman hayatını da yitirmiş olacaksın!" Bu konuşma İustinianos'u yüreklendirmiş olmalıdır ki, komutanlarından Belisarios'u ayaklanmayı bastırmakla görevlendirir. Belisarios ve Narses askerleriyle hipodroma gidip tüm kapıları kapatırlar ve hipodromu ateşe verirler. Kaynaklarda, bu yangında 30 bin kişinin öldüğü yazılmaktadır."

Resim 20. İmparator Justinianus Aya Sofya maketini sunarken

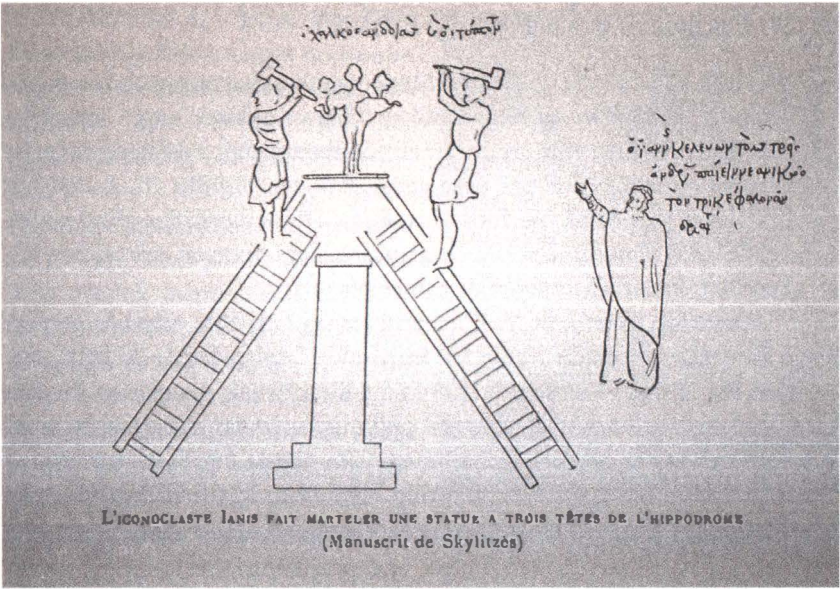
Aya Sofya Müzesi

imparator, yaşamış kutsal kişilerin en ünlüsü Süleyman'ın dillere destan tapınağından daha büyük bir tapınak yaptırılmasını buyurur ve Mimar İsidoros ile Antemios'a talimat verir. (Resim 20) Bu sırada Hipodrom da yenilenir, ahşap oturma gruplarının bir kısmı taş kullanılarak yeniden döşenir. Ancak yangının izlerini silmek mümkün olsa da yaşananlar hafızalarda kalacak ve halk, olaylar esnasında Hipodrom'a hapsedilenlerin çıkmak için zorladıkları kapılardan birine, bu olayda ölenlerin anısına bundan böyle Nekra Porta (Ölüm Kapısı) adını verecektir.

Ne var ki Atmeyda'nında yaşanan son yangın değildir bu. 610 yılında Yeşillerden bir grup, yine Mavileri desteklediğini ilan eden İmparator Fokas'a kızdıkları için

Mavilere ait oturma gruplarını ateşe verir; ama can kaybı Nika isyanının bastırılması sırasındaki kadar değildir.

Tüm şehri sarsan bu türden gerilimli olaylar bir de ikonaklazma, yani tasvir yasağının geldiği dönemde (726-842) yaşanır. Skilitzes Yazması'ndan bir çizimde ikonaklast İoannis'in adamlarına çekiçlerle Hipodrom'daki bir heykeli kırdırdığı görülmektedir (Resim 21). Bu dönemde figürlü tasvir yasağının gelmesiyle, Hipodrom'daki pagan çağrışımı olan tüm heykellerin tahripten nasiplerini aldığını düşünmek mümkün-

Resim 21. Skylitzes Yazması'ndan bir çizim. İkonaklast İoannis Hipodrom'daki heykelleri kırıyor.

dür. Üstelik bu tavır şiddetlenerek insanlara karşı da gösterilmeye başlanınca, Hipodrom o yıllarda halkın gözü önünde yapılan infazlarla kamuya açık bir cezalandırma alanına döner.

BİR YARGI VE İNFAZ MEKÂNI

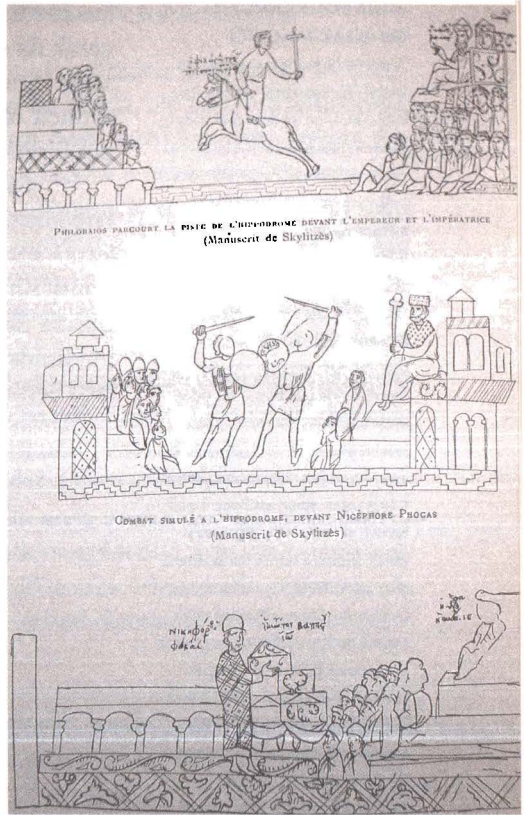
İlk olarak Valens (364-378) döneminde uygulanan kamuya açık cezalandırmalar, ikonaklazma döneminden itibaren giderek artar. Ancak bu cezalandırmaların tümünün temelinde ikonoklazmayla ilgili değerler söz konusu olmadığı gibi, peş peşe gelişleri de tesadüfidir. III. Leon (717-740), V. Leon (813-820), Teofilos (829-842), III. Mihael (842-867) ve VI. Leon (886-912) dönemindeki bu cezalandırmalar içinde en çok bilinen ikisi, aktarıldığı kadarıyla son derece canice olmuştur.

Birincisi, İmparator V. Konstantinos'un (741-775) onayıyla gerçekleşen bir cezalandırmadır. "Yalancı" imparator Artabasdos ile iki oğlu, destekçileri olduğu gerekçesiyle "kâfir" ilan edilen Patrik Anastasios ile bazı yakın dostlarının, önce gözlerine mil çekilmiş, ardından dilleri, el ve ayakları kesilerek büyük işkenceler yapılmıştır. Bu olayda Patrik Anastasios, işkenceden sonra bir eşeğe ters bindirilip Hipodrom içinde halkın da tasvip eden bağışları arasında dolaştırılmıştır (Resim 22).

Resim 22. Anastasios'un cesedinin Hipodrom'a taşınması, Skylitzes Yazması

İkincisi ise İmparator IX. Konstantinos Monamahos'un (1042-1055) emriyle isyancı askeri lider Maniakes'in başının kesilmesidir. Bu olayın üzerinden çok geçmeden yaşanan bir başka olay daha Hipodrom'un tarihinde iz bırakmıştır. I. Andronikos (1183-1185), Bizans imparatorluk tacını giymiş en eğitilmiş, en cesur, en hak savunucu, köylülerle en yakın ilişkiler kurmuş ve en sevilen imparator olarak tanınmaktayken, bazı uygulamaları kimi toprak sahiplerini, soyluları, vergi toplayıcılarını ve memurları rahatsız eder. Öte yandan Andronikos'un son derece belirgin Latin (Katoliklik) karşıtı tavırları da batıdaki bazı güçlerin Bizans'ı hedef almalarına yol açar. Anadolu'da ise imparatorun köylüye sağlamaya çalıştığı destek suistimallere sebep olduğu için kısa süreli ayaklanmalar yaşanmaktadır. Bu kargaşa hali, çok sevilen Andronikos'un kısa zamanda destekçilerini kaybetmesine neden olur. Ülke dışında ise yeğeni Manuel, Kıbrıs'ta bağımsızlığını ilan etmiş, Normanlar Selanik'e saldırmıştır (1185). Bütün bu yaşananlar İsaakios Komnenos'un Andronikos'u tahttan indirmesiyle sonuçlanacaktır; ancak bu pek sessiz sedasız bir darbe değildir.

Resim 23. Hipodromda sergilenen çeşitli oyunlar
Skylitzes Yazması

Andronikos Anemas zindanlarına götürülür, orada ellerinin kesilmesi, gözlerine mil çekilmesi gibi işkencelerin ardından agoraya getirilip bir deve üzerinde dolaştırılır. Agoradan sonra Hipodrom'a getiri-

ANNA KOMNENA'DAN BİR İNFAZ TANIKLIĞI

"Basileos'a gelince, o gerçekten kaskatı bir sapıkbaşı olduğu için, kutsal kurulun ve manastır yöneticilerinin ileri gelenlerinden tümü, ayrıca o zamanki Patrik Nikolaos, onun yakılmayı hak ettiğine hüküm verdiler. İmparator da [Aleksios], kendisi bu adamla sık sık görüştüğü ve onun tehlikeli olduğunu, sapıklığa vazgeçmez biçimde bağlı olduğunu gözlemlediği için aynı görüşte olduğundan hipodromda çok büyük bir odun ateşi hazırlattı. Derin bir çukur kazılmıştı, büyük ağaç gövdelerinden oluşan pek çok kütük yığılmıştı. Kütük yığını ateşe verilince hipodromun seyirci sıralarına, yavaş yavaş, oldukça büyük bir kalabalık çıktı geldi. Herkes ne olacak diye bekliyordu. Odun yığınının diğer yanına bir haç dikilmişti ve dinsize bir seçenek tanınmıştı; ateşten korkup da duygularını değiştirecek olursa, haçın yanına gidecekti ve böylece yakılmaktan kurtulacaktı... Basileos olağanüstü şeyler olacağını bekliyordu ki adamı giyimli kuşamlı, papucu bile ayakkabıda ateşin ortasına fırlattılar..."

len devrik imparator, burada ayaklarından bağlanarak iki sütun arasına gerilmiş bir ipe başasağı asılır. Andronikos birkaç gün süren bu işkence sonucu ölür ve cesedi Hipodrom'un tonozlarının birinin altına gömülür.

Fakat tüm bu kötü anıların yanı sıra Hipodrom yarışlarla beraber eski heyecanlı günlerini sürdürdü, hatta kimi zaman kazanılmış zaferlerin kutlanması vesilesiyle, kimi zaman da Bizans Sarayı'nı ziyarette gelmiş yabancı elçi ve hükümdarların onuruna düzenlenen özel yarışlarla şenlenmeye devam etti. (Resim 23)

MEŞRUIYET ATMEYDANI'NDA KAZANILIR

Bulgarlara karşı 763 yılında kazandığı zaferden dönüşünde V. Konstantinos'un (741-775) Hipodrom'da büyük bir yarış düzenletmesi, İmparator Aleksios Komnenos'un (1081-1118) Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ın temsilci olarak Konstantinopolis'e gelen Ebu'l-Kasım onuruna yarışlar düzenletmesi ve İmparator Manuel Komnenos'un (1143-1183) 1161-1162 yılları arasında 80 gün süre ile şehri ziyaret eden II. Kılıçarslan (1156-1192) adına Hipodrom'da eğlenceler ve yarışlar yapılmasını buyurması gibi olaylar hâlâ yarışlara ve dolayısıyla Hipodrom'a gösterilen ilginin bir kanıtıdır.

Yarışlar, Bizans imparatorlarının halk için eğlenceler düzenleme isteğinden çok, kendi meşruiyetlerini sağlamak üzere kullandıkları bir araç olarak görülmelidir. Hipodrom hem kamusal hem de politik bir mekândır; bazen imparatorlar için, halkın doğrudan tepkisinin ölçülebildiği bir yerdir, bazen de halkın hiç beklenmedik bir anda ne düşündüğünü imparatora ilettiği açık bir iletişim mekânı. Halk, vergilerdeki artışları protesto etmek veya yönetime getirilmiş bir idareciden şikâyetlerini dile getirmek için daima Hipodrom'u seçmiştir. Tarihçi Alfred Rambaud bu durumu şöyle özetler:

"Tanrı'nın Aya Sofya'sı, imparatorun trinkulümü [Büyük Saray'da altın kaplamalarla süslü yemek odası] varsa, halkın da hipodromu vardır."

Bu durum bize, imparatorun sesi olan sarayın ve dini iktidarın sesi olan Aya Sofya'nın karşısında, halkın sesini duyurması açısından Hipodrom'un çok büyük önem taşıdığını göstermektedir. Şimdide sarayın buna karşı nasıl bir tavır aldığına bakalım:

Örneğin I. Mihael Rangabe (811-813) askeri bir darbenin ardından feshedilen eski yönetimin yerine tahta geçirilirken, öncelikle yeni imparatorun Hipodrom'a getirilmesi ve burada taç giymesi uygun görülmüştür. Böylece, geleneksel kilise törenine katılamayan halkın Hipodrom'da impa-

ratorun taç giymesine tanıklık etmesi sağlanarak, yeni imparatorun meşruyetine ilişkin tartışmalar bertaraf edilmiştir.

Erken bir örnek, katı monofizit yanlısı İmparator Anastasios'un (491-518) tahtını ve tacını Hipodrom'da halkın huzurunda bırakması sırasında yaşanmıştır. Halk, 498'de *kathisma*'da oyunları izleyen İmparator Anastasios'u taşlamış, daha sonra da kentin valisi konumundaki kişinin görevden alınmasına tepkisini bir ayaklanmayla göstermişti. Artık halk tarafından desteklenmediğini düşünen Anastasios, *kathisma*'dan halka seslendi ve kendisinin bundan böyle imparator olmadığını, yerine birinin seçilmesi gerektiğini duyurdu. Aynı gün imparator adaylarının isimleri okunurken, *kathisma*'ya gelen I. İustinos (518-527) onu destekleyenlerin bir ağızdan bağışları arasında tahta çıktı, Hipodrom da böylece bir imparator tahtı bırakışıyla diğerinin tahta geçişine aynı anda tanıklık etti.

Tüm bu yaşananlar temeldeki pagan geleneklerinin zamanla dönüştüğünü düşündürse de, Hipodrom'un öyle ya da böyle Hristiyanlık içinde kendine bir yer bulduğunu ve halk tarafından sahiplenildiğini gösterir. Bu durumun sadece Konstantinopolis hipodromuna özgü bir durum olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir.

Ancak bu imtiyazlı durum 1204 yılında sona erecek, hiç beklenmedik bir olay, Ortodoks Bizans devletinin başkentsiz kalmasına neden olacaktır. Bu olay IV. Haçlı Seferi'nin hedefinden saparak Konstantinopolis'e yönelmesi ve şehri işgal eden Haçlıların 50 yılı aşkın bir süreyle burada bir Latin krallığı kurmalarıdır.

DÖRDÜNCÜ HAÇLI SEFERİ...

Hristiyanların Kutsal Toprakları ele geçirmek üzere başladığı Haçlı Seferlerinin ilk üçü Selçuklulara karşı mücadelelerinde Bizans İmparatorluğu'na önemli bir destek sağlamıştı. Ne var ki, dördüncü kez düzenlenen Haçlı Seferi Katoliklerin Ortodokslara karşı giriştiği bir eyleme dönüştü, Konstantinopolis'in işgal edilmesine ve bir Latin krallığının kurulmasına yol açtı.

1198 yılında Papa Innocent, Baron Foulque'a bir toplantı çağrısında bulunur. Bir yıl sonra gerçekleşen toplantıda Kont Thibaut lider olarak

seçilir. Yeni bir Haçlı Seferinin hazırlıklarına başlanması ve Kudüs'ün mutlaka ele geçirilmesi karara bağlanır. Bu yeni sefer için farklı bir güzergâh düşünülürken kont ölür ve yerine Montferrat markizi getirilir. Yeni güzergâha göre birlikler Venedik'te toplanacak, buradan deniz yoluyla Kudüs'e ulaşacaklardır. Ancak gruplar arasında bir kararsızlık vardır. Bir grup İskenderiye ya da Kahire'ye gitmek istediklerini, diğer grup da Kudüs'ü almak üzere Suriye tarafına gitmek istediklerini söylemektedir. Bu itilafli duruma rağmen gruplar 1202 yılında Venedik'te toplanır. Venedik Dükü Enrico Dandolo, başka bir hedef olarak Macar hâkimiyetindeki Zara şehrini gösterir. Beklemekten sıkılan gruplar Zara'yı kuşatır ve Macar hâkimiyetini kıırırlar. Bu, Hıristiyan bir şehre, Hıristiyanlar tarafından yapılan ilk müdahaledir. Bu esnada babası İsaakios II. Angelos'un tahtan indirilmesi nedeniyle Bizans Sarayı'ndan kaçan Aleksios Haçlılarla buluşur ve yardım ister; kendisinin ya da hâlâ hayattaysa babasının tahta geçmesine yardım edildiği takdirde Haçlılara 200 bin gümüş para vereceğini vaat eder. Konuyu görüşen Haçlılar, genç Aleksios'a yardım etmeye karar verirler ve 1203 yılında Aleksios'la birlikte Konstantinopolis önlerine gelirler, İmparator III. Aleksios Angelos'a bir elçi göndererek tahtı ve tacı Aleksios'a devretmesini isterler. Yanıt tabii ki olumsuzdur. Bunun üzerine Haçlılar Haliç önlerindeki zinciri kırarak Galata Kulesi'ni ele geçirirler. Dört gün sonra merkezi kuşatırlar ve Aleksios'un babası İsaakios'u zindandan çıkarıp tahta geçirirler. Buraya kadar her şey Aleksios'un yardım çağrısına bağlı kalındığını gösterir. Ne var ki asıl gelişmeler bundan sonra başlayacaktır. Aleksios vaat ettiği parayı hemen ödeyemeyeceğini açıklar. Haçlılar, paralarını alacakları düşüncesiyle 1204 yılının şubatına kadar Konstantinopolis'te kalmaya devam ederler. Bu arada Bizans Sarayı'nda etkili olan Murtzuflos, Aleksios'u hapse atırır ve onu yavaş yavaş zehirlemeleri için gardiyana emir verir. Aleksios kısa süre sonra ölünce durumu anlayan Haçlılar Murtzuflos'a karşı cephe alırlar, acil bir konsül toplantısıyla papanın da onayını alarak savaşa karar verirler. Şehir bir günde işgal edilir. Olaylardan habersiz halk, kendini savunmaya dahi zaman bulamadan esir konuma düşer. Tarih 13 Nisan 1204'tür. Haçlılar büyük bir hınçla girdikleri şehrin güzellikleri karşısında Kutsal Topraklara gitme

ROBERT DE CLARI'NIN GÜNLÜĞÜNDEN:

"Marki, Bukeleon Sarayı'nı, Aya Sofya Kilisesi'ni ve patriğin evlerini aldı. Öteki büyükler, mesela kontlar, mevcut saraylarla manastırların en zenginlerine el koydular... Bütün bu ganimetin şehirdeki bir manastıra getirilmesi emri verildi, bu ganimeti muhafaza etmek için Haçlılar arasından on itibarlı şövalye ile dürüst oldukları bilinen on Venedikli seçildi... Bu serveti muhafaza edecek olanlar, istedikleri altın ziynet eşyasını ve beğendikleri şeyleri çalıp çırpyorlar, zenginler de altın ziynet eşyası, sırma işlemeli ipekli kumaş ve istedikleri her şeyi alıp götürüyorlardı."

isteklerini de, Bizans Sarayı'na yardım etmek üzere burada olduklarını da unuturlar. İlk işleri Aya Sofya'da Katolik geleneğine uygun bir ayin düzenlemek olur. Bir yandan da sokaklarda, saraylarda, Hipodrom'da ganimet toplama sevdasına düşerek şehri talan etmeye başlarlar. Durumu nasıl idare edeceğini bilemeyen Haçlı baronları çareyi şehri hâkimiyetleri altına almakta görürler. Böylece 1261 yılına dek sürecek olan Latin Krallığı kurulmuş olur.

Elbette ki, Haçlıların hepsi de şehre aynı yağmacı anlayışla bakmamıştı. Bunlardan biri olan Venedik Dükü Enrico Dandolo, âşık olduğunu söylediği Aya Sofya'ya gömülmek istediğini vasiyet etmiş ve ölümünden sonra da dükün anısı, kilisenin ikinci kat güney galerisinde zemine yerleştirilen bir taşla yaşatılmıştı."

O günleri bizzat yaşamış olan Haçlı ordusu soylularından Geoffrey de Villardouin ve savaşa er olarak katılan Robert de Clari, savaşa farklı sınıflardan bakmalarına rağmen IV. Haçlı Seferi sırasında yaşananların Katoliklerle Ortodokslar arasında yaşanmış en uğursuz olay olduğu ve bunun Hristiyanlığa kötülük getireceği fikrinde birleşmişlerdir.

Kent, Katolik dünyasında kimi tarihçilerin "kaza" olarak yorumladığı bu olay sonucunda ciddi bir işgale uğrar ve Hipodrom da yağmalamalardan nasibini alır. Bronz panellerle kaplı Örne Sütun başta olmak üzere, madeni heykel ve süsleme elemanlarının tamamı eritilip silah yapılmak amacıyla yerinden sökülür. Bu sırada, yağmalananlardan eritemeye-

Resim 24. Haçlıların Atmeydanı'nından Venedik'e taşıdıkları heykeltraş Lisippos'un bronz atları.

cek kadar kıymetli olduğu düşünölen, Lisippos'un bronz atları gibi eserler bulundukları yerden çıkarılıp savaş ganimeti olarak Venedik'e götürölür (Resim 24).

Clavijo'nun yazdığına göre, Latinler Hipodrom'da çeşitli süvari oyunları, şövalyelik dövüşleri yapmışlar, ne var ki halk bu oyunlara izleyici olmamıştı. Latin egemenliği altındaki bu 50 yıllık süre içinde Hipodrom'dan sürekli olarak taş çıkarılırken tek bir onarım amaçlı tamirat yapılmamıştı. 1261 yılında VIII. Mihael Paleologos kenti yeniden ele geçirdiğinde ise, Konstantinopolis'in yenilenmesi sürecinde Hipodrom'a sıra hiç gelmediği gibi Büyük Saray da onarılmadı. Bunun nedeni belki onarım masraflarının ağırlığı, belki de bu anıtların taşımakta olduğu "eskinin" anısının yerine "yeninin" inşa edilebilmesi için şehrin başka noktalarında yapılmalara öncelik tanınmasıydı.

Sonuçta imparatorluğun parlak zamanlarından kalma iki büyük anıtsal yapı, kaderlerine terk edildi. Bu sürecin bir parçası olarak Bizans imparatorunun daha küçük bir saraya geçmesi,  eherin biraz daha uzak bir noktasına yerleşmesi merkeze olan ilgiyi azalttığı gibi, bu alanın eski hareketliliğinin yitirilmesine de neden oldu. Şehir değişirken Hipodrom sessizliğe gömüldü. Bu sırada imparator VIII. Mihael Paleologos pek çok önemli imar içine girmişti, devletin ekonomik durumunun düzeltilmesi için çok çaba harcadı ve adeta yeni bir devlet yapısı kurdu. Ne var ki VIII. Mihael Paleologos'la ba layan ve son hanedan olarak diğer Paleologoslar tarafından da sergilenen yenilikçi tutum, Bizans İmparatorluğu'na sadece iki yüz-yıllık bir ömür kazandırmaya yetecekti. Şehir ve imparatorluk gücünü önemli ölçüde yitirmiş olmasına rağmen, entelektüel yaşamda belirgin bir hareket görülmekteydi. Süreç içinde Katoliklerle ilişkiler yeniden geli tiril-diye de tam bir güven ortamı hiçbir zaman sağlanamadı. Öyle ki,  eherin son günleri yaklaşırken  eherin ileri gelenlerinden Lukas Notaras açıkça kardinal külahı yerine Osmanlı sarığı görmeyi tercih edeceğini söylüyordu.

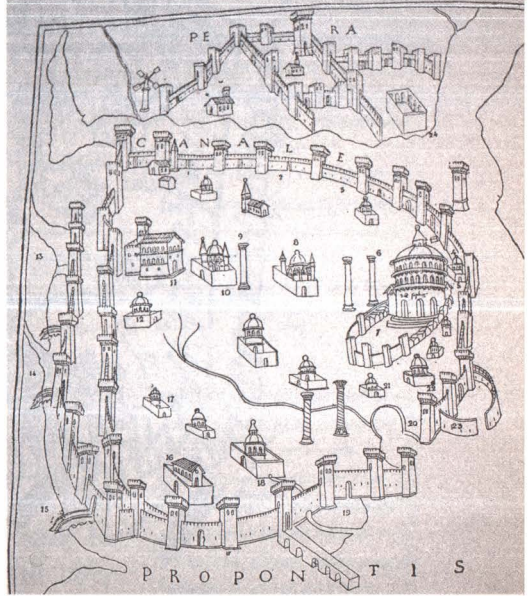
IV. Haçlı Seferi sonrasında evlerine dönen Haçlıların anlata anlata bitiremedikleri Konstantinopolis hik yeleri Batı'da epey merak uyandırmış ve bu güzellikleri bir de kendi gözleriyle görmek isteyen maceraperestler Konstantinopolis'e doğru yola koyulmu lardı. Bu hareket Bizans'ın son günlerinde  eherin nasıl bir görünüme sahip olduğu konusunda bugün bizlere ışık tutan pek çok yapıtın oluşmasını sağlayacaktı.

SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN ATMEYDANI

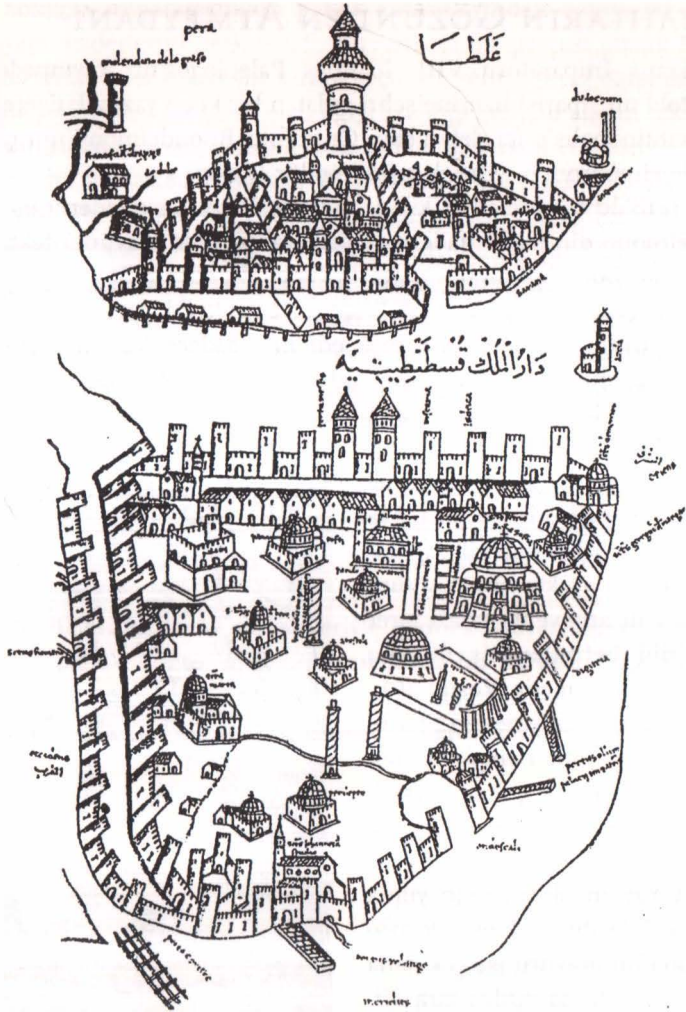
Bizans İmparatoru VIII. İoannes Paleologos'un kayınpederi Vitold'un siparişi üzerine şehri anlatan bir kitap yazmak üzere Konstantinopolis'e iki defa gelen Cristoforo Buondelmonti'nin çizimlerinde de Hipodrom'u görmek mümkündür (Resim 25).

1418'de tamamlanan kitap, 1420'de Roma'ya gönderilmiş, ancak Boundelmonti'nin kendi ifadesine göre 1422 yılında gravürler tekrar kopalanmıştır. Boundelmonti'nin gravüründe, Hipodrom Aya Sofya'ya bitiştirilmiş ve içi tamamen boş bırakılmıştır. Ne var ki iki kanatta uzanan oturma gruplarının yerinde evler inşa edildiği, sadece kulelerle gösterilen *sphendone* kısmının sağlam kaldığı anlaşılmaktadır. Boundelmonti'nin bir başka çiziminde ise –ki bu da 1422 yılına tarihlenmektedir– etrafı surlarla çevrili tarihi yarımada içinde gösterilen Hipodrom bu defa Aya Sofya'ya bitiştirilmediği gibi, *sphendone* tarafında ayakta duran sütunlar, ortada üç anıt ve iki yanda birer kanat gibi betimlenmiş oturma grupları gösterilmiştir (Resim 26).

Tinney'e ait yine 1422 tarihli bir başka çizimde Hipodrom, Boundelmonti'ninkine çok benzer biçimde tasvir edilmiştir; yapı Aya Sofya'ya bitişiktir ve içi boştur. (Resim 27) Yaygın olarak 1450 yılına tarihlendiği kabul edilen Octavio Panvinio'nun gravürü ise çok daha tatmin edici bir tasvirdir; zira Hipodrom ayrıntılı olarak çizilmiştir. İki kanat duvarı yıkılmış olan yapının *carceres* kısmı ayakta olmakla

Resim 25. Boundelmonti'nin gravüründe Atmeydanı Aya Sofya'ya bitişik olarak gösteriliyor.

Resim 26. Boundelmonti'nin bir başka gravüründe hipodrom Aya Sofya'ya bitiştirilmediği gibi, sphendone tarafında ayakta duran sütunlar, ortada üç anıt ve iki yanda birer kanat gibi betimlenmiş oturma grupları gösteriliyor.

birlikte, bugün gördüğümüzden çok daha fazla sayıda anıt Hipodrom'un ortasında yükselmekte, ancak anıtların üzerinde yükseldiği *spina* duvarı gösterilmemektedir. Etrafında yerleşim birimleri çizilse de, Büyük Saray tarafındaki evler son derece dağınık ve düzensiz biçimde alana yayılmış olarak gösterilmiştir. *Sphendone* bugün de olduğu gibi güçlü kemerler üzerindeki tonozların yardımıyla ayakta durmaktadır. Bütün bunların yanı sıra gravürün sağ üst köşesinde minareyi andıran bir kule ve bitişindeki bina burada bir cami olduğu ve bu caminin de Firuzğa Camii olabileceği fikrini doğurmaktadır. Hal böyle olunca, gravür en erken 1491 yılına tarihlenmelidir. Ne var ki bu durum hâlâ açıklık kazanmamıştır. (Resim 28)

1520 tarihli bir başka gravürde (ilk yapılış tarihi 1480-1490 yılları olmalıdır) ise Vavassore, yine *sphendone* kısmı ayakta durur şekilde Hipodrom'un iki kanadını yıkık göstermektedir.

Vavassore çizimlerinin bir nevi yeniden elden geçirilmesiyle oluşturulmuş Hartmann Schedel Kroniği'nde (1490) yer alan bir gravürde de deniz tarafından bakılan kentin içinde sol tarafta yarım daire biçiminde sıralanmış sütunlarıyla *sphendone* ve merkezinde bulunan iki anıt gösterilmiştir. (Resim 29) Bu gravürde bir diğer önemli anıt da at üzerinde bulunan İustinianos heykelidir. Pek çok kaynaktan böyle bir anıtın Augusteion Meydanı'nda dikili olduğundan bahsedilmektedir.

16. yüzyılda kenti gezmeye gelen Petrus Gyllius ya da Fransızca adıyla Pierre Gilles, 1544-

PIERRE GILLES'İN

ANLATTIKLARI...

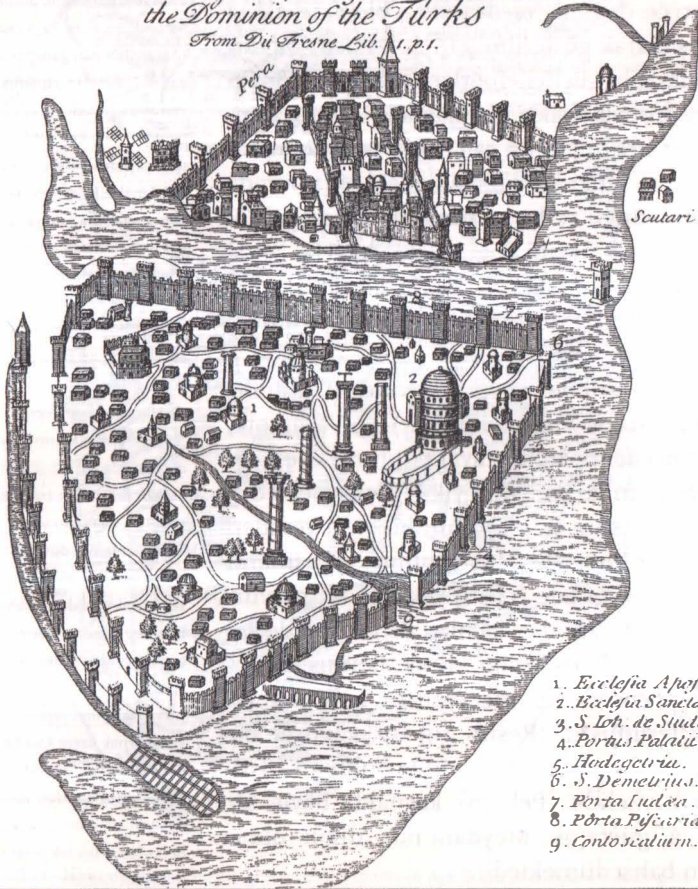
"Hipodromun ortasında, dikili taşların sırasındaki yedi sütun daha yer alır. Bunlardan Arabistan mermerinden yapılmış olanının çevresi 17 ayak ve 8 parmakdır. Sütunun üstünde İbrahim Paşa'nın Macaristan'dan ganimet olarak getirdiği tunçtan yapılmış bir Herakles heykeli yer alıyordu, ancak canavarları evcilleştirmek için, yaşadığı sürece dünyayı dolaşmakla kalmayıp, öldükten sonra da oraya buraya taşınan ve çok kez ölümden dönen Herakles sonunda tepetaklak yere yıkıldı, heykellerin ve Vitruvius sanatının şiddetli düşmanı olan Türkler tarafından parçalara ayrıldı; Türkler hayali bir 13. mücadelesinde Herakles'i yendiler..."

"Hipodromun Marmara'ya bakan cephesinde, İstanbul'a geldiğim zaman yedi beyaz mermer sütun, spiralı, başlıkları ve epistylonlarıyla duruyordu. Bunlar hipodromun güneybatı tarafını kuşatacak şekilde sıralanmıştı... Sütunlar şimdi gövdeleri, başlıkları ve kaideleriyle birlikte yerde yatıyorlar, Sultan Süleyman'ın kervansarayının yapımında kullanılmak üzere kısa bir süre önce yıkıldılar... Hipodromda yer alan sonsuz sayıdaki yunruk dövüşçüsü, güreşçi, araba yarışçısı heykellerini tek tek anlatmam mümkün değildir..."

*The DELINEATION of CONSTANTINOPLE as it
stood in the Year 1422 before it fell under
the Dominion of the Turks*

From Du Fresnoie Lib. 1. p. 1.

CONSTANTINOPOLIS

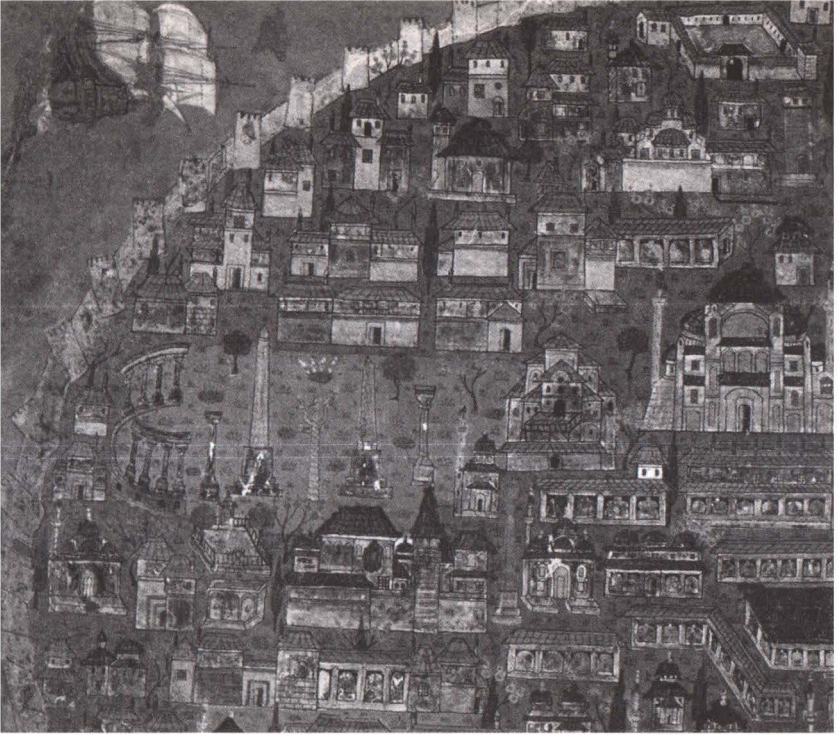
Resim 27. Tinney'in gravüründe Hipodrom Aya Sofya'ya bitişiktir ve içi boştur.

Resim 29. Hartmann Schedel Kroniği'nde (1490) yer alan bir gravürde de yarım daire biçiminde sıralanmış sütunlarıyla *sphendone* ve merkezinde bulunan iki anıt gösteriliyor.

re sonra üst katına nakkaşların yerleşmesiyle iki işlevli bir yapı olarak Sultan Ahmed Camii'nin inşasına kadar varlığını sürdürcektir.

1533 tarihli gravürde Peter Coeck, Hipodrom'un yalnızca *sphendone* kısmını ayakta kalmış gösterir. Aya Sofya'ya yakın olan tarafta, yi-

Resim 30. Matrakçı Nasuh'un 1532 tarihli minyatüründe Hipodrom ve çevresi. Ortada Burmalı Sütun, iki yanında Dikilitaş ve Örne Sütun ve bugün varolmayan iki de başlıklı sütun yer almaktadır.

ne sıkışık olarak gösterilmiş, vezir sarayları olduğu tahmin edilen yapılar yer almaktadır.

1566-1574 yılları arasına tarihlenen, çizeri bilinmeyen bir başka gravürde ise Hipodrom'un sadece iki kademeli gösterilmiş *sphendone* kısmı sağlam durmaktadır. Yapının diğer duvarları olmadığı halde civardaki yerleşimlerin, ilginç bir şekilde, alana ancak belli bir mesafeye kadar yaklaşmış oldukları görülmektedir. Grelot'un çiziminde ise, şehirdeki yoğun yapılaşma gözleniyor, Hipodrom'un üç anıtı Sultan Ahmed Camii minare-

lerinin yanından belirgin olarak seçilebiliyor. İleride tekrar sözünü edeceğimiz bu gravür Hipodrom'un etrafındaki Osmanlı dönemine tarihlenen çeşitli yapılar hakkında da bilgi içermesi açısından önemlidir.

Şimdi gravürleri bir kenara bırakıp Fatih Sultan Mehmed'in şehre girdiği 29 Mayıs 1453 gününe geri dönelim.

KONSTANTİNOPOLİS'TEN KONSTANTİNİYYE'YE, HİPODROM'DAN ATMEYDANI'NA

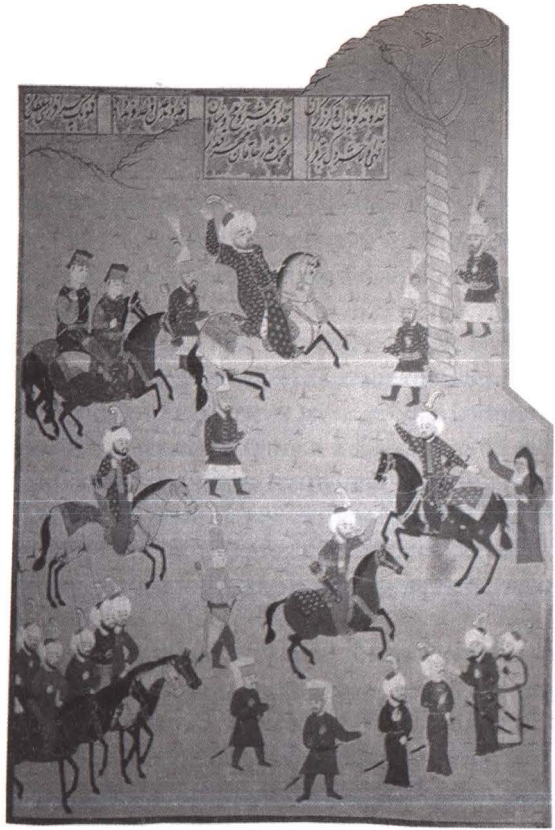
Bin yıl ayakta kalmış bir imparatorluğun başkenti konumundaki Konstantinopolis hiç kuşku yok ki zenginliği ve güzelliğiyle çok övülmüş bir şehirdir. Ne yazık ki, 1453 yılına gelindiğinde ortada artık gücünü ve eski görkemini yer yer kaybetmiş bir şehir vardır. 1261 sonrasında şehre epeyce yeni yapı kazandırılmıştır, ama yine de Büyük Saray ve Hipodrom adeta birer harabe görünümündedir. Bu durum Fatih Sultan Mehmed için bir hayal kırıklığıdır. Anlatılanlara göre, genç sultan karşılaştığı bu manzaradan üzüntü duymuş, başta Aya Sofya ve surlar olmak üzere kentin bazı yapılarının derhal onarılmasını emretmiştir. Ancak bu onarımlar kapsamında ne Büyük Saray ne de Hipodrom yer almıştır. Pierre Gilles'in anlattıklarına göre Hipodrom o yıllarda tam bir mezbeledir. Alanı otlar, hatta ağaçlar bürümüş, yıkık dökük halde hırsızlara mekân olmuştur. İslah edilmesi zor bir halde olmasına rağmen Aya Sofya'nın gerisindeki geniş alana Osmanlı Sarayı'nın yapılması fikri ortaya atıldığında burası için de bir fırsat doğmuş olacaktır. Böylece doğrudan onarılmasa da Hipodrom'dan kalan açıklık, Osmanlıların değişikle Atmeydanı, yeniden değerlendirilecektir. İçindeki anıtların korunması ise biraz da o yıllarda yaygın olan hurafelerinin gücüne dayanmaktadır.

Dürr-i Meknûn'da anlatıldığına göre kısa süre içinde gerçek bir at pazarı konumunu alan Atmeydanı'ndaki anıtların, çeşitli sihirlerle sahip "tılsım" özellikleri vardır ve anlatılara göre anıtların yerlerinde sapasağlam durması herkesin selametinedir.

Benzer bir hikâye de 17. yüzyılda Evliya Çelebi tarafından aktarılmış, hatta *Hünernâme* adlı yazmada da minyatür olarak tasvir edilmiştir. Burada konu edilen, Atmeydanı'nda şeşber oynanırken Burmalı Sütun'un yılan başlarından birinin hedef alınması ve şeşberle bir tanesinin çenesinin kırılmasıdır. *Hünernâme*'de şeşberi atan Fatih Sultan Mehmed, Evliya Çelebi'ye göre ise bir yeniçeridir ve anlattığına göre olaya tanık olan patrik, yılanlardan birinin başının kırıldığını görünce "Medet!" diye bağırarak, sul-

DÜRR-İ MEKNUN'DAN

"Ve dahi Rûm'da, Kostantiniyye derler bir ulu şehirdir. Anın içinde acâib binalar ve tılsımlar var idi. Orda bir deyr [kilise] vardır, ulu deyirdir. Anın yanında bir meydan var. Orda bir mil (direk manâsına) var, yapılı. Anın üzerinde âyine-i cihânnüma var idi. Kaçan denizden şehre yağlı gelse düşmanı bilirdi. Mağrib'den kopsa dahi anda görünürdü. Bir yapı daha var idi. Anın üzerinde bir tabıl var idi. Her kimin gaibde kimsesi olsa g elir o tabıl bir kerre vururdu. Eğer gaib diri olsa o tabıldan sadâ gelirdi. Ölü olsa bin kez vursalar âvâz gelmezdi. Dahi yekpâre taşdan bir mil var idi. Dört pâre tunçdan nesnenin üzerine kaldırıp komuşlar. Üzerine türlü sûretler kende (kazmak) kılmışlar. Bu âleme enbiyadan ve beylerden kimler geldi ve gelecektir; bu memleketde hükmedecektir, cıfr ile malûm etmişler. Tarihlerini Süryani dilince (Âdem dili) yazmışlardır. Dahi o milin dibinde bakırdan bir el etmişler idi, tılsım idi. Kaçan, ol şehre bir kişi meta' getirse ol elin yanına götürülürdi. El avucunu açarlardı. Dahi eline sayarlardı; pahası ne ise ki tamam ola avucunu yumardı. Bir gün Anadolu'dan bir at getirirler. On bin akçe paha diler. Ol ele getirirler. El avucunu açar. Elin avucuna bir, iki, beş, on, yirmi, otuz, kırk akçe deyince el avucunu yumar. Türk anı görür gazaba gelir. Demirden çomağını çıkarır:

Resim 31. Sultan II. Mehmed'in şeşber ile Yılanlı sütunun başlarından birini kırması üzerine Patrik'in buna engel olmak istemesi, Hünernâme

tana: "Bu, şehri türlü çiyandan, yılandan, akrep-ten koruyan tılsımdır. Bunu kırarsanız kenti haşereler basar" demiştir. (Resim 31) Sultan da bu ikaza kulak vererek şeşber oyunlarını sarayın bahçesindeki Kabak Meydanı'na aldırılmıştır. Ama yine de şehirde 40 gün kadar çiyân, akrep

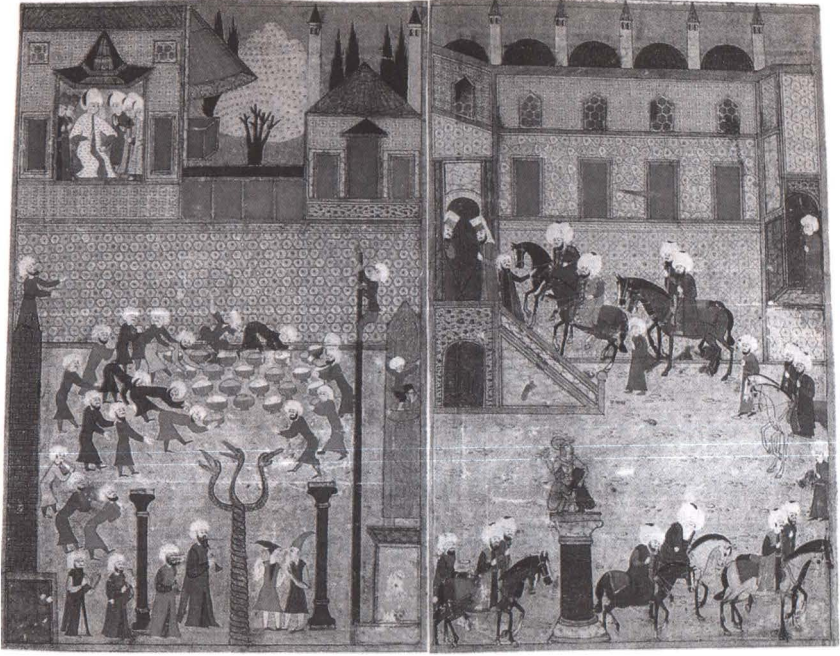
gibi haşarat görülmüş, o günden sonra halk da bu anıtları korumaya özen göstermiştir.

Gel zaman git zaman, etrafına yapılan yapılar sayesinde Atmeydanı korunaklı bir meydan halini alır. İlk yapı 1491'de inşa edilmiş Firuzğa Camii'dir. Cami son derece sade bir görünümüne sahip olmakla beraber, inşa edildiği yer açısından son derece önemlidir. Burası muhtemelen *carceres* kapısının hizasında yer almakta ve caminin alanın bu köşesine inşa edilmesi hem Mese-Divanyolu'na komşuluk yaratmakta, hem de Hipodrom'un sınırlarına dikkat edildiğini göstermektedir. Nitekim ileriki bir tarihte inşa edilecek olan İbrahim Paşa Sarayı ve Sultan Ahmed Camii de Atmeydanı'nın sınırlarının korunmasında bu dikkate bağlı kalındığını yineleyecektir.

Firuzğa Camii hem bir ibadet mekânı olması, hem de alanın giriş kısmında yer alması açısından Atmeydanı'na bir nevi güvenlik noktası hizmeti verir. Daha sonraları çevresinde çeşitli vezir saraylarının inşa edilmesiyle meydanın kamusal anlamı da değişecek ve bu durum Atmeydanı'nın giderek prestijli bir meydan olma yolunda ilerlemesi anlamına gelecektir.

Bu saraylar içinde en çok bilinen ve halen ayakta olması dolayısıyla öne çıkan yapı İbrahim Paşa Sarayı'dır. Tarihçi Solakzade'ye göre, İbrahim Paşa Sarayı'nın olduğu bu alanda II. Bayezid döneminde (1481-1512) yapılmış bir saray vardır. Bir başka kaynağa göre de Kanuni'nin başveziri İbrahim Paşa, 1521 yılındaki Belgrad Seferi sonrasında mükâfat olarak bir ev istemiş, sultan da bu isteği kabul ederek Atmeydanı'ndaki bu sara-

'Ben bunu on bine vermem, bu kırk akçedir!' deyince avucunu yumdu. 'Bunu bunda düzüp koşanın fülânını fülân edeyim!' diye vurur. Eli ufatır. Türk'ü tutarlar, boynunu vururlar. İki gün geçmez at ölür, derisini kırk akçeye satarlar. Dahi tunçtan üç dört yılan dikmişler. Birbirine sarışmış, üçü üç yerden baş çıkarmış, içi mücevvef. Onbeş arşın yücelikte. Eydürler kim tılsımla ol yılanı bağlamışlardır. Anda yılan âdemi sokmaz, soksa da kâr eylemez..."

Resim 32. İbrahim Paşa'nın Budin Seferi dönüşünde beraberinde getirip, daha sonra Atmeydanı'na dik-
tirdiği heykeller, Surname-i Vehbi

yı vermiştir. Bir başka kaynağa göre saray 1520 yılında onarım görmüştür. Her halükârda o yıllarda Atmeydanı'nda bir saray olduğu ve İbrahim Pa-
şa'ya tahsis edildiği, o gün bugündür de onun adıyla tanındığı aşikârdır.

Osmanlı Sarayı'nda hızla yükselen ve "makbul"ken "maktul" olan
İbrahim Paşa'nın hayat hikâyesi de sarayın tarihi kadar ilgi çekicidir. Bilin-
diği gibi şenlikleri bol Osmanlı Sarayı'nda çok sayıda sünnet düğününe ta-
nık olunmasına rağmen evlilik düğünlerinden bahsedilmez. Ne var ki İb-
rahim Paşa kendisi için bir düğün yaparak bir istisna yaratmıştır. Kanu-
nî'nin kız kardeşi Hatice Sultan'la evlenen İbrahim Paşa, sarayına öyle
özenmiştir ki, adeta Atmeydanı'nı sarayının bahçesi gibi görerek mevcut
anıtların yanına Budin Seferi'nden ganimet olarak getirdiği Herkül, Apol-

lon ve Diana heykellerini diktirtmiş, Atmeydanı'nın bir düğün mekânı gibi kullanılmasına öncülük etmiştir. (Resim 32) Ancak Paşa'nın bu tutumu kınanarak tenkit edilmiş, dönemin şairlerinden Figani Çelebi de, "İki İbrahim geldi cihana / biri put kıran, biri put diken" sözleriyle paşanın bu davranışını tasvip etmediğini ifade etmiştir. Kuşkusuz, bu tarz tenkitler kısa sürede paşanın sonunun gelmesinde etkili olmuştur. Kanuni'nin gözünden düşen İbrahim Paşa, saraya iftara çağrıldığı bir günün gecesinde boğularak öldürülmüştür (1536). Gerçekte bu sonucu doğuran, İbrahim Paşa ile Kanuni arasında gelişen rekabet duygusudur. Gülru Necipoğlu'nun çalışmaları belirtiği gibi, İbrahim Paşa çok defa gerek giyimiyle, gerekse tavırlarıyla sultandan daha güçlü ve heybetli görünmeyi tercih etmiştir. Bu durum İngiliz yazar Knolles'in de dikkatini çekmiş ve İbrahim Paşa'nın için Osmanlı sarayının tüm vezirleri içinde en etkileyicisi olduğunu, giydiği elbiseler ve üzerinde taşıdığı mücevherlerle sultandan daha şık görüldüğünü yazmıştır. Kanuni, veziri ve akrabası olmuş İbrahim Paşa'dan bu tavırları nedeniyle mi soğumuştur, yoksa başka düşünceler nedeniyle mi, bilinmez. Ancak kesin olan şudur ki, Kanuni, İbrahim Paşa'nın veziri azamlığından çok fayda gördüğü gibi, Osmanlı saray yaşamı da onunla renklenmiştir.

Ölümünden sonra saray, devletin malı olarak kalmış ve sonrasında pek çok sünnet düğününe ve kutlamaya ev sahipliği yapmıştır. Bu düğünlerle Atmeydanı, Şehr-i Konstantiniye'de sarayın gücünün halka ve yeri geldiğinde yabancı sefirlere yansıtıldığı görkemli bir şölen alanına dönüşür. Şölenlerin dışında da Atmeydanı, saraya yakınlığı ve taşıdığı itibarla kentin gözde mekânıdır. Buna paralel olarak etrafındaki vezir saraylarının sayıları artar. Kaynaklarda adı geçen bu sarayları şöyle bir sıraladığımızda, Aişe Sultan Sarayı, Güzel Ahmed Paşa Sarayı, Mehmet Paşa Sarayı, Han-

RİSALE-İ MİMARİYE'DEN:

Var idi İstanbul'da nice köhne saray
Ens ü cinden yogıdi kimse içinde diyyar,
Şehrin âli birini tutmuş idi bünyeleri
Serbeser olmuş idi zümre-i bume evkâr
Hazret-i Şah-ı Cihane olup ilham-ı hüda
Eyledi arsalarında nice hayr-ü asar
Başladı yapmağa bir cami-i bala ü bölend
Senet-i resm-i latifinde kamaşur ebsar
Canib-i kiblesidir ya önü Atmeydanı
Maada her yeri mamure-i şehri-ü bazar
Çok yeri kalur sonra yine camiden
Bayile anca mahallat ola ala emsar

SULTAN I. AHMED VE YENİ BİR ULU CAMİ DÜŞÜ

Celali isyanlarının Kuyucu Murad Paşa tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından yeni bir cami yapımına yönelen Sultan I. Ahmed, bu camiye çok özenmiştir. Her ne kadar bu fikri desteklemeyen ulema, bir defa bile orduyla savaş'a gitmemiş bir sultanın neye dayanarak cami yaptırmaya kalktığını anlamadıklarını söylemişlerse de Sultan I. Ahmed bu tepkilere aldırmamış, kararından dönmemiştir. Onun asıl niyeti, Nebahat Avcıoğlu'nun tezine göre, büyükbabası Kanuni'nin adını taşıyan Süleymaniye gibi, kendi adını taşıyacak dev bir cami yaptırmaktır. Aslına bakılırsa, tüm çocukluğu büyükbabası Kanuni'nin zafer hikâyelerini dinleyerek geçmiş birinin, kendi iktidarı döneminde ona öykünmesi olağan görülebilir. Bu nedenle tahta çıkışının ilk cuma selamlığında I. Ahmed'in alışlageldiği üzere Aya Sofya'yı değil de Süleymaniye'yi tercih etmesi yadırganmamalıdır. Buna ilave olarak Süleyman'ın lakabını aldığı kanunları çıkarması gibi onun da kendi kanunnamesini yaptırmaya olağan karşılanmalıdır; dolayısıyla Aya Sofya'nın anıtsallığına fazlaca itibar etmeden ilk kez altı minareli bir yapı tasarlanması da tuhaf görülmemelidir.

çerlü Sultan Sarayı, Behram Paşa Sarayı, Kapudan Sinan Paşa Sarayı, Semiz Ali Paşa Sarayı, Sokullu Sarayı, Rüstem Paşa Sarayı ve Silahdar Mustafa Paşa Konağı isimleriyle on farklı saraydan bahsedildiğini görürüz. Ancak bu isimlerin on ayrı yapıya mı ait olduğu yoksa sahipleri değiştikçe yapıların adlarının mı değiştiği net olarak bilinmez. Sayıları kaç olursa olsun bu sarayların bir kısmı Sultan Ahmed Camii inşasında yıkılmış, bir kısmı da zaman içinde yok olmuştur. Geriye de sadece isimlerinden ve anlatılan birkaç hikâyeden başka bir şey kalmamıştır. Anlatılanlara göre IV. Murad döneminde Atmeydanı'nda hâlâ vezir sarayları bulunmakta ve bu saraylarda yaşam sürdürülmektedir.

Atmeydanı'nın gelişimini etkileyen başka bir yapı da Hürrem Sultan Hamamı'dır. Mimar Sinan tarafından 1555 yılında inşa edilen hamam, banisinin adını taşıyan bir yapı olmasıyla da önemlidir. Bilindiği gibi, "gözde" olup da sultanın başhasekisi olmak sarayda alışılmış bir durumdur, ancak başhasekinin sultanın eşi, Hanım Sultan olarak anılması pek olağan değildir. Osmanlı sarayında kadınlar ancak doğurdukları erkek çocuk sultan olduğunda bir paye alırlar ve sultanın tahta geçişiyle beraber de Valide Sultan unvanına kavuşurlar; bu nedenle de sarayda Hanım Sultan unvanının alınması hiç de alışlagelmiş bir durum değildir. Ne var ki Hürrem Sultan Kanuni'nin eşi olarak bu unvanı alacak, üstelik eş olma durumu da bir düğünle kutlanacaktır. Hürrem Sultan bu evlilikle saraydaki etkinliğini kısa zamanda artıracak ve kazandığı iktidar

alanını kamusal alanda pekiştirmek üzere adını taşıyan hayır yapıları inşa ettirecektir.

Bu yapılardan biri olan ve barındırdığı anlamlar açısından da önem taşıyan Haseki Hürrem Sultan Hamamı –ya da kısaca Haseki Hamamı– Topkapı Sarayı kapısı aksı üzerinde, Atmeydanı'na komşu olarak Aya Sofya'nın karşısına inşa edilmiştir. Böylece Hürrem Sultan, kentin merkezi bir noktasında, tam da alay geçişlerinin olduğu bir yerde kendi adını taşıyan bir yapıya sahip olmuştur. Bu, o dönemde yapılabilecek en iyi güç gösterisidir. Hürrem Sultan bu yapıyla hem sarayda, hem de sokakta var olduğunu belirtmektedir.

Atmeydanı çevresindeki yapılarla şenlenedursun, meydana en büyük katkıyı Sultan Ahmed Camii yapacaktır. Aya Sofya gibi anıtsal bir ibadet mekânının bu kadar yakınına böylesine heybetli bir başka caminin daha yapılmasının nedenleri hâlâ tartışılıyor olsa da, Sultan Ahmed Camii kentin silüetine olan katkısıyla çok önemli bir yapıdır.

Caminin yapımında Atmeydanı'nın sınırlarının korunduğu, yapının eski Hipodrom'un oturma gruplarının bulunduğu hatta paralel bir kornuma oturtulmasından anlaşılmaktadır. Atmeydanı doğal bir dış avlu gibi, cami girişinde bir çeşit “ön toplanma” mekânı görevini üstlenir. Nitekim ileriki tarihlerde hacca gidecek kervanların namaz kılmak ve dua etmek için Sultan Ahmed Camii'ne gelişlerinde Atmeydanı, çadırların kurulduğu ve diğer kervan yolcularının gelmesinin beklendiği bir durak noktası vazifesi görecektir.

Bugün Sultanahmet Külliyesi Süleymaniye'den sonra ikinci büyük külliye ve turistlerin en çok ziyaret ettiği yerlerden biridir. Her şey bir yana, konumuzla ilgili olarak da Atmeydanı'na yeni bir isim kazandıracak kadar kendini mekâna taşımış yegâne yapıdır.

Gelelim Atmeydanı'nı şenlendiren eğlencelere...

SARAYIN VE HALKIN EĞLENCESİ ŞENLİK ALANLARININ GÖZDESİ

Çağlar boyu insanlık tarihinin bir parçası olan şenlikler, törenler, ziyafetler vb özellikle büyük imparatorlukların tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Dionysos şenlikleri ya da dini kutlamalar gibi takvime bağlı kimi kutlamaların dışında, bir de zamanı önceden bilinmeyen, düğünler, zafer kutlamaları gibi tören ve eğlenceler vardır. Çoğuna yönetici kesimin de katıldığı bu kutlamalar Osmanlı devleti bünyesinde de ilgi uyandıran etkinliklerdir. Bu etkinlikler saray hiyerarşisinden toplumla kurulan ilişkiye, eğlence anlayışlarından eğlencelerde sergilenen yaratıcılıklara kadar pek çok konuya da kaynak teşkil eder.

Özellikle Osmanlı saray yaşamı konusunu incelemek için ele alınan bu şenliklerin en bilinenleri sünnet düğünleridir. Fatih'in Dulkadiroğlu Beyliği'nden Siti Hatun ile evlenmesi bir düğünle kutlandıktan sonra (1449) uzunca bir süre sultanlar düğün yapmadıkları gibi açıkça eşlerini de ilan etmemişlerdir. Osmanlı tarihçisi Suraiya Faroqhi'nin getirdiği açıklamaya göre, Osmanlı devletinin güçlenmesi, imparatorluk halini alması sultanların evlilik konusunda prestijli aday bulmalarını zora sokmuş, haremdeki kadınlardan çocuk sahibi olan sultanların haremnden eş bulmayı toplumsal bir törenle kutlanacak kadar prestijli bir olay olarak görmeyişi nedeniyle düğünler yapılmaz olmuştur. Ne var ki, bu alışkanlık, Kanuni (1520-1566), II. Osman (1618-1622) ve Sultan İbrahim'in (1640-1648) yaptıkları evlilik törenleriyle üç kez bozulmuştur. Leslie P. Pierce'in da Harem-i Hümayun kitabında anlattığı üzere bunlar içinde en ihtişamlısı Kanuni ile Hürrem'in evlilik törenidir; köle olarak tuttuğu Hürrem'i önce serbest bırakan sultan, daha sonra da onu herkesin huzurunda eşi olarak tanıtmıştır.

Öte yandan sultanların kızları başta olmak üzere, saray erkânından vezirler vb kişiler için evlilik törenleri kâh müneccimlere danışılarak, kâh yıldızların uygun durumlarına bakılarak yapılagelmiştir.

Bu düğün eğlencelerinin yanı sıra, sürre alayları, kandil kutlamaları, ramazan eğlenceleri gibi pek çok şenlik yine Atmeydanı'nda düzenlenmiştir.

Kimi zaman akşam saatlerine kadar devam eden kutlamalar nedeniyle meydan kandillerle aydınlatılmış, kimi zaman davetliler için meydana ek localar yerleştirilmiştir. Anıtlar arasına ip gerilerek çeşitli cambaz gösterileri yapılmış, eğlenceler alay geçiş törenleri, lonca üyelerinin hazırladığı nahlılar ve fişek gösteriyle renklendirilmiştir. Halkın izleyici olarak katılmasına büyük önem verilen bu eğlencelere kadınların katılımı çoğu kez sultanın iznine tabi olmuştur. Peki, bu durum kadınları eğlenceleri izlemekten alıkoyabilmiş midir? Elbette hayır! Tahmin edileceği gibi, kadınlar bazen erkek kıyafetlerine bürünerek, bazen gecenin karanlığına sığınarak bu eğlenceleri kaçırmamışlardır.

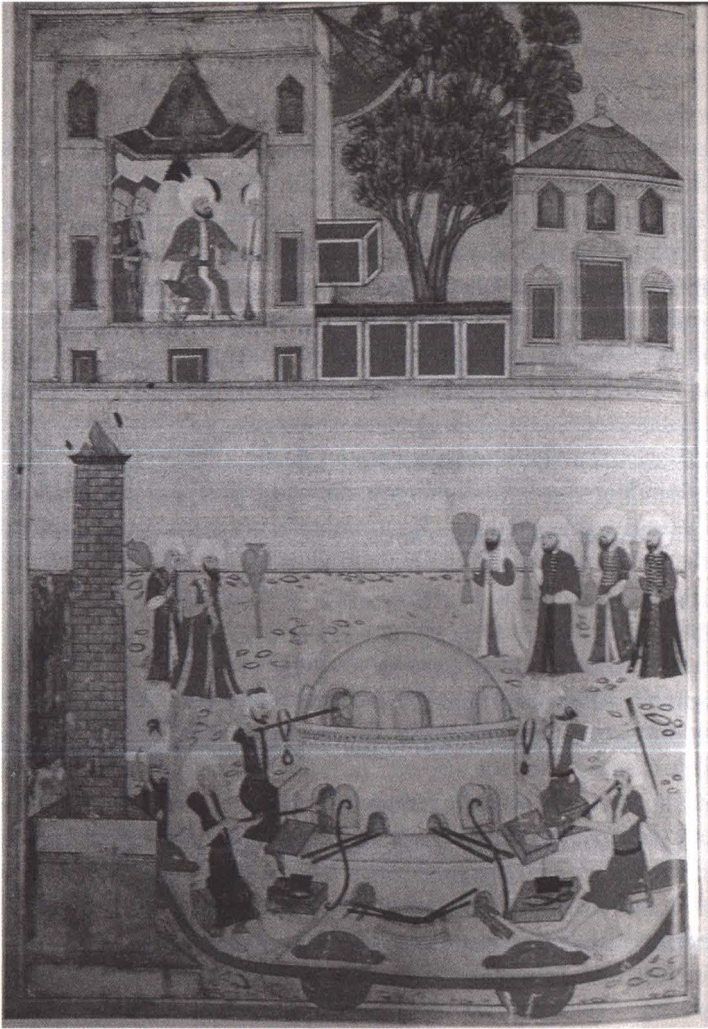
Şenliklerin süresine gelirse, birkaç gün süreni olduğu gibi haftalarca devam edenlerine de rastlamamız mümkündür. III. Murad'ın, daha sonra III. Mehmed adıyla tahta çıkan şehzadesi Mehmed için yaptırdığı sünnet düğünü 52 gece sürerek bilinen en uzun şenlik olarak kayıtlara geçmiştir. Doğrusu bu ya, bu kadar uzun süren şenliklerin hazırlıkları da en az programın akışı kadar zaman almıştır.

1582 yılında yapılan bu en uzun ve en görkemli sünnet düğünü doğrudan Osmanlı sarayının ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Dönemin yabancı konukları sarayın davetlisi olarak İstanbul'a gelip şenliğe katılmışlar, beraberlerinde gelen dönemin meraklı "habercileri" de Osmanlı tarihinin bu olağanüstü şatafatlı sünnet düğününe kaleme almışlardır. Saray ise *Surname-i Hümayun* adlı yazma eserde toplanan 427 minyatürle bu düğünün kalıcılığını sağlamıştır.

CENOVA ST. GEORGE BANKASI

TEMSİLCİSİ BİLDİRİYOR:

"Bu hafta, bu şehirde olağanüstü bir olay yaşandı; sultanlar tarihinde kesinlikle bir örneği daha bulunmayan bir olay. Büyük Senyör Süleyman, Roksalana isimli Rus köle kadını imparatoriçe olarak aldı ve büyük bir şölen düzenlendi. Topkapı Sarayı'ndaki şenlikler görülmedik derecede muhteşemdi. Hediyeler bir alay halinde şehirde sergilendi. Geceleri başlıca sokaklar ısıtılıp aydınlatılıyor, her yerde müzik çalınıyor, ziyafet veriliyor. Evler çiçeklerle süslenmiş, insanların büyük bir neşeyle bindiği salıncaklara her köşede rastlanıyor. Eski hipodroma, imparatoriçe ve nedimleri için ayrılan kısmı yaldızlı bir kafesle bölünmüş, büyük bir tribün kuruldu. Burada Roksalana ve padişahın mahiyeti Hristiyan ve Müslüman şövalyelerin katıldıkları büyük turnuvayı, cambazları, hokkabazları, bir vahşi hayvan geçidini ve boyunları neredeyse göğe değecek kadar uzun zürafaları izlediler... Evlilik hakkında çok konuşuluyor, ama kimse bunun ne anlama geldiğini bilemiyor."

Resim 33. Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü şenliğinde düzenlenen alay geçişinde camcılar. Sol üst köşede sultanın alayı izlemesi için kurulan, saraya bitişik üç katlı ahşap localar görülüyor.
Surname-i Vehbi

İbrahim Peçevi'nin "Bu mübarek senenin içinde Padişah tarafından, şehzade Mehmed'in sünnet düğününün, gelecek sene yapılmasına ve bunun için de hazırlıklara başlanmasına emir verildi. Kanuni Süleyman zamanında iki defa sünnet düğünü yapılmıştı. Evvela bu düğünlerin icraat defterleri görüldü. Bundan sonra da lazım olacakların tedarikine ve yapılacak işlerin ele alınmasına başlandı" sözleriyle naklettiği üzere, bu düğün başından itibaren büyük bir titizlikle hazırlanmış bir şenlikti.

Sultan, yabancı elçilere, hatta rakip gördüğü ülke liderlerine dahi davetiye mektubu gönderir, hapis yatanlara 100 gün serbestlik tanınır ve onların da gelip düğüne katılmalarına izin verilir. Düğünün esas mekânı İbrahim Paşa Sarayı olacaktır. Sarayın Atmeydanı'na bakan tarafına bir şahniş eklenerek sultan ve mahiyetine yer yapılır. Davetlilerin oyunları, gösterileri daha iyi bir şekilde izleyebilmeleri için sarayın Atmeydanı'na bakan tarafında saraya bitişik üç katlı ahşap localar kurdurulur. (Resim 33) Öte yandan sarayın giriş kapısındaki basamaklar yenilenir. Balıkçılardan çiçekçilere, aynacılarıdan şekerçilere, kasaplardan hamamcılara kadar sayıları yüze yakın esnaf loncası kendi üretimlerini tanıtmak amacıyla alay geçişinde sergilenecek en güzel ürünlerini hazırlarlar. Alana, gece sürececek eğlenceler için sayısız kandil yerleştirilir. Şenliklerin en gözde süsü nahıllar ise özel olarak tasarlanır. Sayıları, beşi dev boyutlarda olmak üzere 360'tır. Nahılların Atmeydanı'na nakli ise halk için başlı başına bir seyirlik olay olur. İlk kez bu denli büyük boyutlarda yapılan nahıllar, sokaklarda geçişe mani bazı cumbaların ve duvarların yeniden yapılması şartıyla yıkılmasına şehremininin izin vermesi sayesinde, yapıldıkları atölyelerden Atmeydanı'na getirilirler.

Nahılların getirildiği gün, aynı zamanda şehzadenin de İbrahim Paşa Sarayı'na getirildiği gündür. Tüm davetliler yerlerini alıp bu etkileyici seremoniyi izlerler. Vezirler mehterhane tarafında, davetliler ahşap localarda, sultan ve mahiyeti ise şahniş içinde yerlerini alırlar. Hediyelerin değiş tokuş edilmesinin ardından şölen başlar. İzleyiciler, zanaatkarların alay geçişleri, çanak yağması, çeşitli oyunlar ve gösterilerle eğlenirken, şehzade de henüz sünnet olmamıştır ve eğlencelerin tadını çıkarmaktadır. Eğlenceler akşam, türlü türlü fişek gösterileri ve küçük nahılların ateşe verilmesiyle devam eder.

Bu eğlencelerin içinde halkın merakla beklediği en büyük olay çanak yağmasıdır (Resim 34). Şenliğin ziyafete dönüşmesi olarak da yorumlanan bu etkinlik Osmanlı geleneğine özgü bir törendir. İçleri et ve pilavla doldurulmuş büyük çanaklar Atmeydanı'nı çevreleyen duvar üzerine ve uygun yerlere yerleştirildikten sonra, verilen işaretle "yağmaya" açılır.

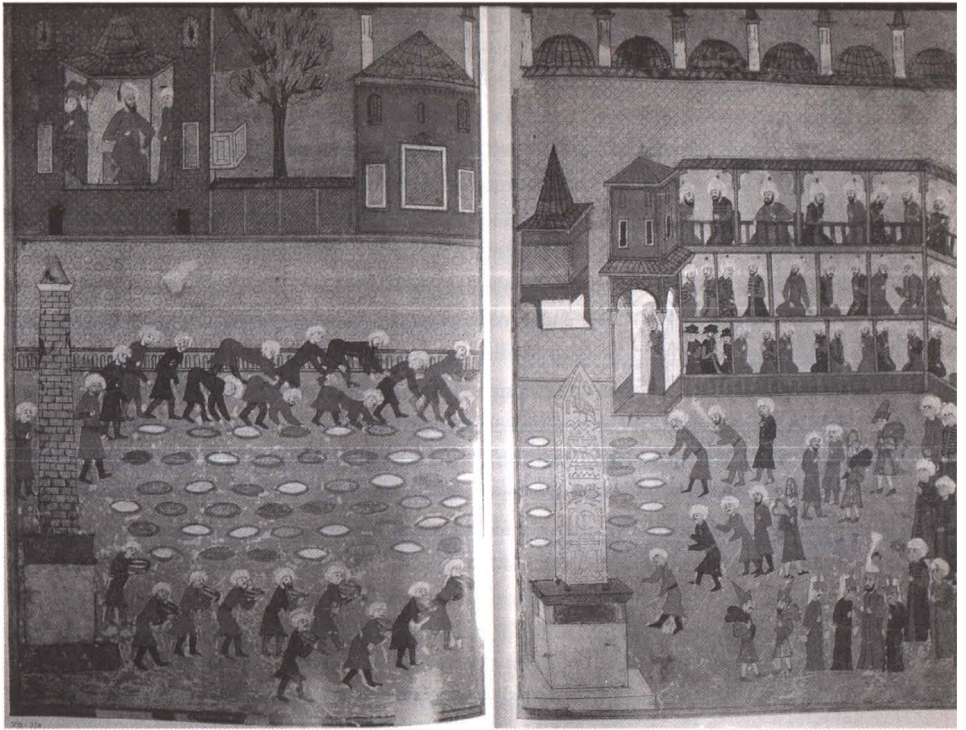
Solakzade bu olayı şöyle anlatır: "Öteki fukara kimseler için de Ahmed Paşa Sarayı'nın duvar taşlarına gelinceye kadar yağma çanaklarını yiyeceklerle doldurup dizdiler. Her şey tertip olunduğundan sonra yağma ettirirlerdi."

Peçevi ise: "Fakirlere nice bin kâse yiyecek verilerek yağma ettirirlerdi" der.

İngiliz bir davetli ise: "Akşam yemeği, üzerinde bir ekmek olan pirinç pilavı, meydandaki hasırlar üzerine kondu. Pilavın yanında parça sığır etleri var. Boru ve tabıllar çalınır çalınmaz halk üzerine üşüştü. Bir dakikada silip süpürdüler" sözleriyle çanak yağmasını aktarır.

Düğünün en akılda kalan etkinliği ise, mekanik bir buluş olarak da nitelendirilebilecek olan, ağzından ateş saçı ejderhadır. *Surname-i Hümayun*'da ejderhanın marifetleri şöyle anlatılmıştır: "Ol esnada bir üstad-ı su-retger bir timsal-i ejder-i div-peyker peyda idüb bir haletle vaz'eylemiş ki harekete geldikçe ağzından şerareler peyda ve ağız açub teneffüse geldikçe dehanından şimşekler hüveyda olur."

Şenliğin 40. gününe gelindiğinde ise İbrahim Paşa Sarayı önünde yerleştirilmiş beş dev nahıl ateşe verilir; bu, aynı zamanda Cerrah Mehmed Paşa'nın şehzadeyi sünnet ettiğinin de bir işaretidir. O gece şenliğin en görkemli eğlencelerinin yapıldığı gecedir. Bundan sonraki gecelerde eğlenceler yavaş yavaş hız keser. Artık konuklar da ülkelerine dönmeye başlarlar. Buraya kadar alışlageldiği şekliyle devam eden eğlenceler şenliğin 52. gecesine (19 Temmuz 1582) yaşanan kötü bir olay nedeniyle tatil edilir. Birkaç yeniçeri sipahilerle çatışmış, buna sinirlenen sultan da Topkapı Sarayı'na dönmüş, böylece eğlencelere son verilmiştir. Şenlikler boyunca gerek yeniçeri ağalarının gerekse sipahiocağı ağalarının meydanda bulunmasına, hatta şenliğe katkı olarak kendi aralarında çeşitli gösteri oyunları düzenlemelerine rağmen yaşanan bu çatışma, bir yandan da saraya bağlı ocaklar arasında beliren zıtlıklara dair erken işaretlerden biridir.

Resim 34. Atmeydanı şenliğinde çanak yağması.

Surname-i Vehbi

AYAKLANMALAR, CEZALANDIRMALAR, MEYDAN OKUMALAR

Atmeydanı, yarışların coşkusunun yanı sıra cezalandırmaların, ayaklanmaların da yaşandığı bir mekân olan Hipodrom'la aynı kaderi paylaşmıştır. 17. yüzyıla dek eğlencelerle anılan meydan, bu tarihten sonra Osmanlı siyasi tarihinde yaşanan birtakım olayların da etkisiyle tam bir mücadele alanına dönüşmüştür.

Eski Türkçe'de "çağırarak, davet etmek" anlamına gelen "okumak" kelimesi, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Atmeydanı'nda toplananların rakiplerini bu meydana çağırmaları, yani o günki dilde "meydana okumaları", zamanla rekabet içeren bir anlamı da bünyesine alarak "meydan okumak" deyişine dönüşmüştür. Bu kullanımı Neşri tarihinde kullanılan "Evvel Köse Mihal'i okuyalım, gelsün" ve Peçevi tarihinde geçmekte olan "padişahı düğüne okudular" sözleriyle doğrulamak mümkündür.

Atmeydanı'nın böyle bir değişimi yaşaması, öncelikle saray erkânının, IV. Mehmed'ten başlayarak (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695) ve II. Mustafa (1695-1703) dönemlerinde peş peşe dört sultanın saltanatında Topkapı Sarayı'ndan ayrılıp Edirne Sarayı'na yerleşmesinin bir sonucudur. Nitekim, devletin başının payitahtı terk etmesi, şehrin önemli prestij mekânlarının da boş kalması demek olmuş, Atmeydanı'nda yaşanmış Sultan Ahmed Camii Vakası (1648), Çınar Vakası -Vaka-i Vakvakiye- (1656) ve bir kadının taşlanarak öldürülmesi (1680) gibi ibret-i âlem tarzı olaylar da sultanın Edirne Sarayı'nda bulunduğu zamanlara denk gelmiştir.

Tabii ki bunlar Atmeydanı'nda yaşanmış ilk olaylar değildir. Örneğin Fatih döneminde, heterodoks "abdal" Otman Baba, sultanla ters düşmüş, Fatih de Otman Baba ve müritlerinin Atmeydanı'na götürülmelerini emretmiş, ancak sonra vazgeçerek Kılıç Manastırı'na kapatılmalarına karar vermiştir. Erken tarihli bir diğer olayda da, daha önce Fatih'in kütüphanecisi olan Molla Lütü, dini içerikli bir konuda (namazın nasıl kılınacağı hususunda) II. Bayezid'le yaşadığı anlaşmazlık sonucunda Atmeydanı'nda

kafası kesilerek ölüm cezasına çarptırılmıştır (1494). 1529 yılında ise Melami ve Bayramilerin şeyhi ve 12 müridi Atmeydanı çeşmelerinin önünde başları kesilerek cezalandırılmışlardır.

Bahsi geçen bu tür cezalandırmaların yanı sıra, Atmeydanı'nın buluşma, toplanma, plan kurma ve harekete geçme mekânı olarak değer kazanması 16. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş ortaya çıkacaktır. Özellikle de III. Mehmed (1595-1603) döneminden itibaren, merkezi otoritenin gruplar ve ocaklar üzerinde etkisini tam kullanamaması bu tür ayaklanmalara yol açacaktır. Bazen yeniçerilerin, bazen sipahilerin bazen de ulemanın toplandığı Atmeydanı, kimi zaman bu grupların birleşerek saraya cephe alışlarına da tanıklık edecektir. Öyle ki IV. Mehmed (1648-1687), II. Mustafa (1695-1703) ve III. Ahmed (1703-1730) bu toplu ayaklanmalar neticesinde tahttan indirilirken, II. Osman (1618-1622), İbrahim (1640-1648), III. Selim (1789-1807) ve IV. Mustafa da (1807-1808) yaşanan olayların çığırından çıkması sonucu yaşamlarını yitireceklerdir. Atmeydanı'nın bahsi geçtiği şekilde bir toplanma mekânı olması, hiç kuşku yok ki 1648 yılında içoğlanlarıyla saray arasında yaşanan bir olaya dayanmaktadır. Galata Sarayı Ocağı ve İbrahim Paşa Sarayı Ocağı'nda eğitimlerini tamamlayan içoğlanlarının, sıraları geldiği halde saraya geçişleri ertelenmekte, "çıkma" adı verilen terfileri bir türlü gerçekleşmemektedir. Memnuniyetsizliklerini bildirmek üzere Atmeydanı'nda toplanmaya karar veren içoğlanlarına sipahi ocağı da destek verir. Başlangıçta sadece seslerini duyurmak ni-

ATMEYDANI'NDA İDAMLAR

"Eski vezir-i azam Hezarpare Ahmed Paşa'nın idamı: (...) Çok şişman olan Ahmed Paşa'nın elbisesi soyulduktan sonra cesedi Atmeydanı'ndaki çınar ağacının altına çırılçıplak bırakılmıştır. O devrin telakkisine 'Şahm-i ademi veca-i mefasıla deva' sayıldığı için, gelip geçenler Ahmed Paşa'nın cesedinden birer parça kesip almış, nihayet ortada kemiklerinden başka bir şey kalmamış ve işte bundan dolayı hezarpare lakabıyla şöhrat bulmuştur." *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*

"Recep Paşa'nın vezareti ve Defterdar Mustafa Paşa'yı Atmeydanı'nda sinirinden çınara astılar ve Hafız Ahmed Paşa'yı Murad Han huzurunda hençer-i sertis üşürüp pare pare itdiler. Sene 1041 (1632) ve yeniçeri ağası Hasan Halifeyi katl ittiler ve Musa Çelebi musahibi şehriyari iken At Meydanı'ndaki Recep Paşa sarayında katlıdub cesedin aşağı At Meydanı'na attilar." Evliya Çelebi, *Seyahatname*

"Mevlevi Derviş Muhammed Paşa bulup ma'nuken katl idüp laşesini bir sekbân Atmeydanı'na biragup na'şını der-akeb kul pare pare itdiler. (...) Ol gün ol guluda mülakkap-i kabih oğlan püzevengi nam (...) ve hünkar Musahibi Hoca Cinci nam (...) Atmeydanı'nda cümlü ulema ve suhelerinin izniyle pare pare eyleyüp leşlerin Ahmed Paşa laşesi yanına bıraktılar." Evliya Çelebi, *Seyahatname*

"Sipahiler: 'Çün padişah fetva ile amel etmeyip Hasan Paşa'yı himaye eyledi, biz saraya varır kendimiz katlederiz' deyip, çıkıp Atmeydanı'na varıp bu kaptan müşavere eylediler. Hasan Paşa bu kaziyeden haberdar olunca, sarayın kapısını kapayıp, zevcesi sultan (Aişe Sultan) mekânına yakın bir odaya girdi. Zira henüz zıfak vaki olmamıştı. Sipahi zorbaları alay ile saray kapısına gelip, kapanmış bulduklarında, Hasan Paşa'nın tedarikinin muhkem idigün bilip: 'Demir kapıyı kırmak fazla çalışmak ister, akşam da yakındır. Vakit dar olmakla yarına bırakalım' derler. (...) Zorbalar (sipahiler) seher vakti arslanhane önünde toplanıp saf bağlayıp dururlardı. (...) Yemişçi Hasan Paşa yakalandığı vakit Aişe Sultan Sarayı'nda bulunuyordu. Oradan tavaşiler vasıtasıyla alınarak ... III. Mehmed'in huzurunda katledilmiştir." *Naima Tarihi*

"...Yeniçeri ve sipahiler de Atmeydanı'na gelmişlerdi. Karşılaştıkları yerde, konuşmaya başladıklarında, Kara Abdullah'ın kişiliğini bilenler, onun garazkârlığını bahane bulup, 'Yalanları ile gayretimize mani olmak istemektedir' diyerek yer yer kılıçlarını kınlarından sıyırdılar.... Yüz parçaya bölünmüş olan cesedini de mehterhane önünde bulunan parmaklıklara astılar... İstekleri olan 16 kişi, korkularından firar edip, gizlenmişlerdi..."

yetinde olan bu genç grup kısa sürede silahlı sipahilerin kontrolü altına girer. Veziri azamın elçi gönderip içoğlanlarına ocaklarına dönmelerini tavsiye etmesine rağmen kalabalık geceye kadar Atmeydanı'nda kalır. Ertesi gün yine Atmeydanı'na gelen kalabalık bu defa Sultan İbrahim'i öldürenleri görmek istedikleri için toplandıklarını söyler. Solakzade'nin de dile getirdiği üzere bu, tamamen çatışma çıkarmak için ortaya atılan bir istektir. Sonraki güne gelindiğinde veziri azamın emriyle yeniçeriler meydana gelirler. Ancak sipahilerin hepsi meydanı çoktan terk etmişler, ortada yalnızca toy içoğlanları kalmıştır. Saray kethüdasının onanıyla, elebaşlarını aramaya başlayan yeniçeriler, buldukları "isyancı" sipahileri yakalayıp öldürürler. Bu olay sipahiler ile yeniçeriler arasında yaşanmış ilk ciddi çatışmadır. "İsyancı" sipahilerin öldürüldüğü haberleri geldikçe, Atmeydanı'nı henüz terk etmemiş içoğlanları Sultan Ahmed Camii'ne sığınır. Gece boyunca sipahilerin destekçileri camide toplanır. Ertesi gün camiden çıkan kalabalık, yeniçerilerle vuruşur. Bu olayda yeniçerilerin sipahilere karşı sağladığı üstünlük, daha sonra halk arasında "Yeniçeri ocağı ağalarının bıyığını balta kesmez" deyiminin yerleşmesine neden olacaktır. Solakzade "Kimi aldı kemanın destine kim tığ-ı bürran / Biri birine katdı ikisin iğva-ı şeytani" diyerek yaşananları özetler.

Atmeydanı, bu tür vuruşmaların ardından, şenliklerin de etkisini yitirmesiyle giderek gitmeye çekinilen bir yere dönüşür. Saraydakilere gözdağı verilmesi amacıyla saray erkânından

birinin cesedinin Atmeydanı'na bırakılması gibi olaylar bu tarihlerde çok tekrarlanır. Bu, bir açıdan şenliklerle sarayın otoritesini meşrulaştırdığı bir meydanın şimdi saraya karşı olan güçlerin varlıklarını ispata giriştikleri bir mekâna dönmesi demektir. Evliya Çelebi, Solakzade, Naima ve Selaniki, bazen bizzat tanık oldukları, bazen de önceden aktarılanlardan derledikleri tarihlerinde bu tür olaylardan sıkça bahsetmişlerdir.

Katledilenleri, Atmeydanı'nda bulunan çınar ağaçlarına astılar... Halıcızade Mehmed Paşa da Yedikule'de katlolundu ve cesedi Atmeydanı'na bırakıldı. Beş gün aralıksız cemiyetler oldu. Çarşı ve pazarlar açılmadı."

Solakzade Tarihi

"Melainün cifeleri bir kaç gün Atmeydanı'nda tu'me-i kilab olmuş iken rayiah-ı muradlarından müslüman müteezi oluyorlar deyü kaldurmağa izn oldukda Mehterhane-i Amire'den* hizmet akçası hakkın iden Sipah taifesi odun getirüp laşi murdarların dahi ihrak-bi-n-nar eylediler."

Selaniki Tarihi

* Bahsi geçen Mehterhane-i Amire binası –ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber– muhtemelen Atmeydanı'nın güney ucuna yer almaktaydı. Yeniçeri ocağının kapatılmasıyla beraber mehterhane de miyadını doldurmuş oldu. Yerine Mızıka-ı Hümayun kuruldu.

ŞENLİKLER ÇAYIRLARA SULTANLAR BOĞAZLARA TAŞINIRKEN

On sekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde ise o tarihe kadar imparatorluğun yegâne tören alanı konumunda olan Atmeydanı, tüm o kanlı olaylar sonrasında kaybetmediği ağırlığını, merkezin değişmesi sonucunda kaybedecektir. Ne saray erkânı Edirne'ye taşındığında, ne de onca olay sonunda kana bulandığında konumundan hiçbir şey kaybetmeyen Atmeydanı, Topkapı Sarayı'ndan çıkan sultanın önce Sadabat Kasrı'na, ardından Beylerbeyi ve Dolmabahçe Saraylarına geçişiyle önemini yitirecektir.

Bir dönem Bizans Hipodromu'ndaki araba yarışları misali oldukça heyecanla takip edilen cirit oyunları dahi bu mekânda yapılmaz olacaktır. Oysa Naima'nın da dile getirdiği üzere, Atmeydanı'nda cuma günleri sadrazamın adamları ve Abazalılar cirit oynarlar, Sultan VI. Murad da, İbrahim Paşa Sarayı'na gelip oyunları izlerdi. Saray içinde “Bamyacılar” ve “Lahanacılar” olarak ikiye ayrılan bu cirit takımları aynı zamanda yeşil ve kırmızı renklerle temsil edilir, harem ağaları olan karaağalar Lahanacıları desteklerken, akağalar da Bamyacıları tutarlardı. Hipodrom yarışları gibi heyecanlı olan bu oyunlar o kadar çekişmeli olurdu ki, yine Bizans imparatorlarının yaptığı gibi, sultanlar da taraf olur ve takımlarını açıklarlardı. Mesela, II. Mahmud Bamyacıları, III. Selim de Lahanacıları tutardı.

Cirit dışında cümdi oyunları da yapıldı. Cündilik bir nevi at üzerinde akrobasiydi. Robert Mantran'ın aktardığı üzere, o dönemde cirit ve cümdi gösterileri en sevilen oyunlardı. Oyuncular ekseri Türk, Acem ve Araptı. İçlerinde en ünlüsü ise Üsküdarlı Mehmed Çelebi'ydi.

Bu oyunlar sırasında ve sonrasında meydanın güvenliğini sağlamak üzere görevlendirilen cebecibaşlarının varlığı ise ancak 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar etkili olur. Güvenli bir ortam olmaktan çıkan Atmeydanı, IV. Mehmed'in kız kardeşinin düğününün 1655'te Üsküdar'da yapılmasıyla saray tarafından da terk edilir.

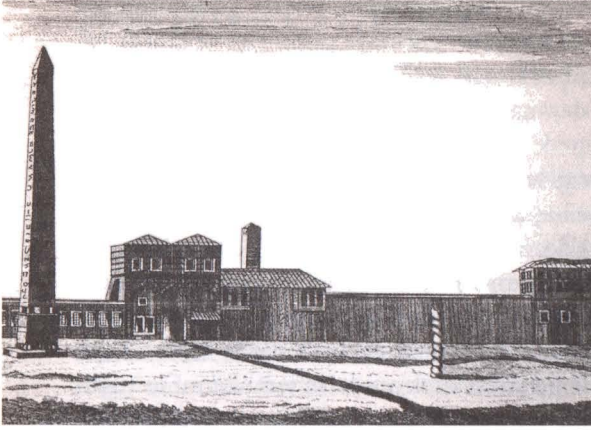
Atmeydanı'nın popülerliğini kaybetmeden evvelki görünümü ise Osmanlı tarih yazarlarından ziyade şehri görmeye gelen elçi ve kronik yazarlarının notlarından öğrenilmektedir. İtalyan gezgin Cornelio Magni, 1672 yılındaki gözlemlerine dayanarak Atmeydanı'ndaki Theodosius Anıtı'nın (Dikilitaş) temelini toprak kaplı olduğunu söyler.

Bir yüzyıl sonra şehre gelen Fransız Otter ise (1734-1736) Burmalı Sütun yılanlarının üçünün de başları kopuk olduğundan bahseder. Bu durumu doğrulayan *Nusretname*'de, 21 Ekim 1700 tarihinde akşam namazından sonra camiden çıkanların şaşkın bakışları içinde üç başın da gizemli bir şekilde yere düştüğü yazılıdır.

Cornelius C. Carbognano ise Atmeydanı'nın tümünden toprak kaplı olduğunu ve zeminin bu nedenle yükselerek anıtların temellerini örttüğünü yazmış ve çizmiştir (Resim 35). Atmeydanı etrafında ev ve dükkânlar inşa edilirken, hafriyatlardan çıkan topraklar alışlageldiği üzere Atmeydanı'na döküldüğünden, meydanın yüzeyi engebeli hale gelmiş ve anıtlar da toprağa gömülmüştür.

Marchebeus, Allom ve Jean Baptiste Hilair'ın çizimlerinde ise Atmeydanı'nın sadece fiziksel durumunu değil, günlük yaşam içinde cevapladığı ihtiyaçları da görmek mümkündür. Meydanda arkada cirit oynayanlar, ön tarafta hareketli bir pazar atmosferi içinde çadırları ve mallarıyla seyyar tüccarlar, çubuk içenler, cami tarafında mendil oyunu oynayanlar, sohbet edenler, yeniçeriler, çamaşır yıkayan kadınlar, çocuklar, köpekler, kısaca her figürü ile tamamlanmış bir günlük hayat sahnesi görürüz. Bu haliyle Atmeydanı adeta bir kamp yeri görünümündedir (Resim 36-37).

Benzer bir görüntüye Choiseul de Gouffier'in gravüründe de rastlıyoruz. Bu kez daha تنها bir ortamda, yine yemek yapanlar, denkleleriyle oturanlar, çubuk içenler, her biri sanki açık hava kahvesindeymişler gibi rahat duruşlu insanlar. Bu sahne üzerinde biraz yoğunlaşıldığında bu insanların bir pazar ortamından çok, orada yaşamakta oldukları hissine kapılmak mümkündür. Belki de gerçekten bu resmedilen kişiler orada yaşamaktadırlar; zira 1722 ve 1756 depremlerinden sonra, tıpkı yakın bir zamanda tanık olduğumuz üzere halkın bir süre sokaklarda kaldığı bilinmektedir.

Resim 35. Carbognano'nun çiziminde Hipodrom zeminini toprakla doldurulmuş olarak görünüyor. Arkada İbrahim Paşa Sarayı.

Melling'in on sekizinci yüzyıla tarihlenen gravürleri de etkileyici ve bilgi vericidir. Atmeydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı'nın olduğu kanadın gösterildiği gravürde vezir sarayı olması muhtemel evlerin giriş kısmında, topraktaki yükselti farkı dikkati çekerken, satıcılar ve yoldan gelip geçenler bu kez daha hareketli olarak resmedilmişlerdir. Melling'in diğer gravüründe ise meyda-

nın sol kanadına bakılmaktadır. Burada da, diğer tarafta görülen hareketli kalabalık tüm alanı kaplamıştır. Öte yandan, bu iki ayrı parçanın aslında aynı gravürün ikiye bölünmüş hali olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

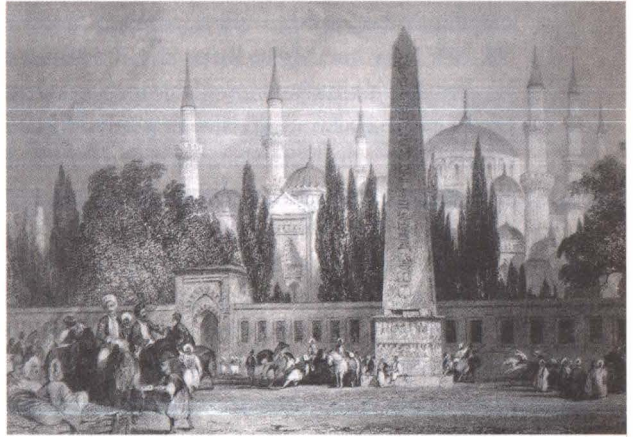
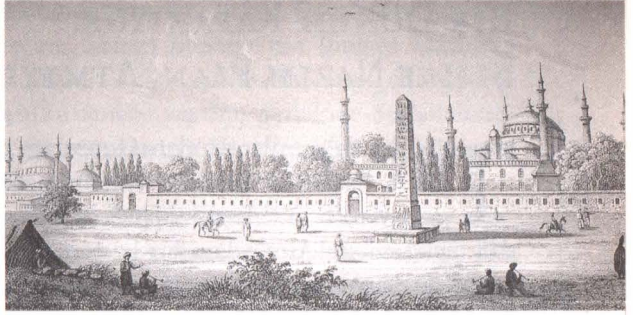
1829 tarihli bir başka gravürün çizeri Rus gezgin Sergey Nikolaevič Glinka ise, meydanın ortasındaki anıtları yakın plana almıştır. Köşede görülen atlı, belki de bir at satıcısıdır. Sol köşede ise yine elinde cirit tutan bir başka atlı görülmektedir. Bütün bu gravürler bize, 18. yüzyılda Atmeydanı'nın daha çok halktan kimselerin yerleştiği yoğun bir ikamet mekânı halini aldığını söylemektedir.

Lady Mary Montagu'nun sadece fiziksel görünümüne bakıp, burada sergilenmiş hiçbir etkinliğe tanık olmaksızın kendi ülkesindeki pek çok meydandan daha etkili olduğunu düşündüğü Atmeydanı, 18 yüzyıl sonu itibarıyla bir başkalaşım sürecine girecektir. Bu tarih aynı zamanda Okmeydanı ve Eyüp çayırlarının da rağbet görmeye başladığı tarihtir.

Özellikle III. Ahmed'in girişimiyle değişen eğlence mekânları Haliç etrafında kümelenmeyi doğurur. Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa gezisi sonrasında anlatıkları da saray eğlencelerinin bahçelere kayması-

na katkı sağlamıştır. Sadabad Kasrı ve Çırağan Sarayı işte bu yeni anlayışın ürünleridir. Tarihimizde Lale Devri diye bilinen bu değişim dönemi, sanıldığı gibi yalnızca hazinenin pul kalmayacak şekilde boşaltıldığı bir devir değildir; bir yanıla, büyük yeniliklerin fikren hazırlıkları yapılırken, uygulamalarının da beraberinde görüldüğü bir dönemdir. Şehir mimari olarak önemli değişimlere sahne olur. Yeni açılan yollarla yeni güzergâhlar oluşur. Yapıların bu yollarla ilişkisinin kurulup bahçelerin gelişmesi, Boğaz ve çevresinin fark edilip cami, saray gibi pek çok yapının bu hat boyunca yapımına başlanması bu dönemde gerçekleşmiş, yani günümüz İstanbul'unun mimari mirasının önemli bir bölümü o zamanlarda yaratılmıştır.

Bu tarihte gelişen bir başka alışkanlık da “sayfiye” alışkanlığıdır. Bu, evlerin kışlık ve yazlık olarak ayrılmaları anlamına gelmekle birlikte, şenliklerin de takvime-mevsime göre sayfiyelik olarak başka bir şekle bürünmesi demektir. Deniz üzerinde çeşitli mekanik aksamli nesnelerin yüzdürülmesi, gemiler üzerinde cambazlık yapılması, fişek atılması vb gösteriler bu yeni alışkanlığın parçalarıdır.

Resim 36-37. Marchebeus ve Allom'un çizimlerinde Atmeydanı

BİR DÖNEM KAPANIYOR:

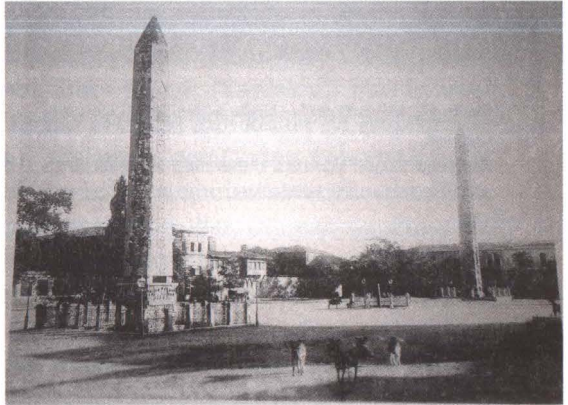
ŞEHRE NAZIM PLAN, ATMEYDANI'NDA İLK KAZI

Tüm bu değişimler sarayın Atmeydanı'ndan elini çekmesi demektir; fakat, Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni ordunun kurulmasıyla –o tarihlerde topluca talim yapılacak kışlalar henüz inşa edilmediğinden– Atmeydanı bir kurtarıcı mekân olur ve artık eğlenceler için değil, yeni kurulan düzenli ordunun talim yapacağı bir alan olarak değer kazanır. Alanı bu talimler nedeniyle sürekli ziyaret eden yabancılar Atmeydanı'ndaki anıtları adeta yeniden keşfederler. Öyle ki en sonunda Sir Charles Newton 1855'te Burmalı Sütunun temelini kazmaya başlar. Ertesi yıl aynı işi Dikilitaş'ın temelini açığa çıkarmak için yapar. 1895'e gelindiğinde ise anıtların etrafı demir parmaklıkla çevrilmiş, temellerde yer alan kabartmalar günışığına çıkmış ve bu sırada da mevcut zeminden 3-4 metre aşağıya inilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle Atmeydanı bir açık hava müzesi görünümünü kazanmıştır (Resim 38).

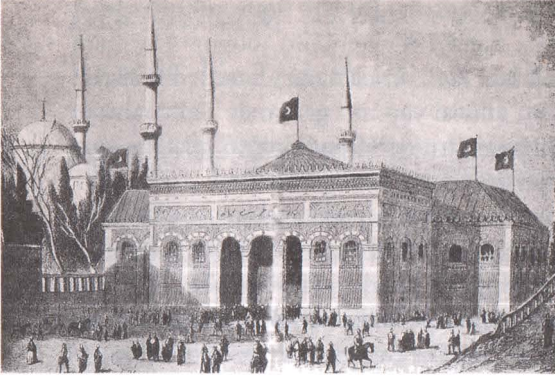
Açık hava müzeleri anlayışının hızla yayıldığı 19. yüzyıl sonlarına doğru aralarında Atmeydanı'nın da bulunduğu Beyazıt Meydanı, Eminönü Meydanı ve Galata Köprüsü gibi mekânlar oluşturulmuştur. Joseph Antoine Bouvard'ın çizimiyle yeniden düzenlenmesi gündeme gelen Atmeydanı, 1863'te Sergi-i Umumi'ye ev sahipliği yapar. (Resim 39) Böylece ilgi yeniden Atmeydanı üzerine çevrilmiş olur. Bu tarihler İstanbul'da yeni imar planlarının gündemde olduğu tarihlerdir. Atmeydanı kapladığı alan itibarıyla bu imar planında epeyce önemli bir role sahipti. Bouvard'ın bir kısmı gerçekleşen bir kısmı gerçekleşmeyen önerileri ise Zeynep Çelik'in ifadesiyle Paris'teki Concorde Meydanı'na ait düzenlemeleri hatırlatmaktadır. Bouvard ısrarla, Sultan Ahmed Külliyesi'ne ait Darüşşifa ile İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkılmasını istemiş, meydanın Hipodrom dönemindeki zemin seviyesine inilmesi gereğini vurgulamış ve meydana girişin alışlagelmiş olarak kuzey istikametinden değil güney yönünden olmasını tasarlamıştır. Böyle bir proje, görülmeden de anlaşılacağı üzere uygulaması zor ve aykırı bir projedir. Bugün Atmeydanı'na baktığımızda alanın güney ucundaki bi-

nalarla çok belirgin bir hat çizildiğini görürüz. Bu hat, Bouvard'ın yıkılmasını önerdiği Darüşşifanın yerine, Sanayi Mektebi'nin (bugün Marmara Üniversitesi rektörlük binası olarak kullanılmaktadır) inşa edilmesiyle (1866) oluşmuştur. (Resim 40) Bu anıtsal yapının gerisinde Sultanahmet Ticaret Lisesi bulunmaktadır. Bu yapı tam da Hipodrom'un güçlü tonozlarla ayakta duran *sphendone* kısmı üzerinde yükselmektedir.

20. yüzyıla girerken Avrupa'da, büyük imparatorluklar yeni bir rekabet içindeydiler. Ucuz hammadde arayışı ve yeni pazar bulma yarışı giderek devletleri karşı karşıya getirmekteydi. Ortak çıkarlar yakınlaşmaları doğururken, çelişen arzular ve hedeflerse karşıtlıkları körükliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, 50 yıl içinde sürekli olarak Ruslarla çarpışmış ve gelişen bağımsızlık hareketleri sonucunda Balkanlar'da da epeyce toprak kaybetmişti. Yine de ciddi bir ağırlığı olan bu yedi asırlık imparatorluğun alacağı tavır ve sergileyeceği politika Avrupa devletleri arasında büyük önem taşıyordu. Henüz kimin kimden yana olduğu ya da olacağı anlaşılmamıştı ki, dikkatler yeniden Atmeydanı'na çevrildi. 1901 yılında İstanbul'u ziyarete gelen Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm beraberinde anıtsal bir çeşme getirmişti. İmparator Müslümanlar için büyük önem taşıyan bir hayrat yapmaya gelmişti sanki. Çeşmenin taşıdığı asıl anlam Osmanlı-Alman yakınlaşmasının bir simgesi olmasındaydı. Sultana hediye olarak sunulan bu çeşmenin konulacağı yer de

Resim 38. Atmeydanı'nda kazı sonrası temelleri açığa çıkarılan anıtların demir parmaklıkla çevrelenmesi.

Resim 39. Atmeydanında 1863'te açılan Sergi-i Umumi-i Osmani.

Resim 40. Bugün Marmara Üniversitesi rektörlük binası olarak kullanılan Sanayi Mektebi.

büyük önem kazanmıştı. (Resim 41) Saray çoktan Dolmabahçe'ye taşındığı halde, tarihten gelen kimliği ve şehrin içindeki etkin konumu sonucunda çeşmeye mekân olarak yine Atmeydanı seçiliyor, Osmanlı sarayı da Alman İmparatorluğu'na karşı yakınlığını hem Almanlara hem de tüm dünyaya böylece duyurmuş oluyordu.

Bir on yıl kadar sonra Şehremini Cemil Paşa (Topuzlu) belediye kararıyla Atmeydanı'nın adını Sultanahmet Meydanı olarak değiştirir. Gerekçesi de meydanın önceki dönemlerde yaşanmış ayaklanmaları hatırlatan bir isimle anılmasının istenmeyişidir.

Aynı yıllarda peş peşe çıkan yangınlar, İstanbul'un ahşap mahallelerini yok ederken, Atmeydanı da bundan nasibini alır; koca Sultanahmet Mahallesi tamamen kül olur. Bölgedeki anıtsal yapıların etrafını bir ağ gibi kapatan evlere artık sadece yüzyıl başında çekilmiş fotoğraflar tanıklık etmektedir.

Resim 41. 1901'de İstanbul'a gelen Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm'in hediyesi olan Alman Çeşmesi'nin açılış töreni.

Cengiz Kahrman Arşivi

20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan en büyük olay ise art arda düzenlenmiş Sultanahmet mitingleridir. İlki 23 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgalini protesto amacıyla yapılmış olan mitinge o gün binlerce kişi katılmış, kürsüye gelen Mehmed Emin Efendi (Yurdakul), Halide Edip Hanım (Adıvar) ve Selim Sırrı Efendi (Tarcan) gibi kişiler de emperyalizme ve işgale karşı bir direnişin başlaması gereğinden bahsetmişlerdir (Resim 42). Miting, yaşanan felaketin halka yansıtılması ve ülke genelinde bir direniş başlatılması amacını taşımakla beraber, dünyaya yapılmış bir duyurudur da. Bu mitingi kısa bir süre sonra 30 Mayıs 1919, 10 Ekim 1919 ve 13 Ocak 1920 mitingleri izler. Zamanla Atmeydanı, bu mitinglerin de Sultanahmet mitingleri olarak anılmasının bir sonucu olarak, eski adıyla hatırlanmaz olur, ta ki 1994 yerel yönetim seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı Refah Partisi adayı kazanana dek.

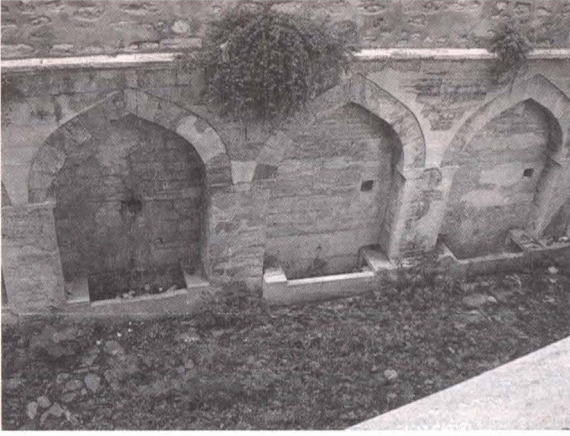

Resim 42. 23 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgalini protesto amacıyla yapılan Sultanahmet mitingi.
Kürsüde Halide Edip.

Cengiz Kahraman Arşivi.

Bu tarihten sonra, Osmanlı kültür mirasını yeniden anımsatmak ve öne çıkarmak niyetiyle Sultanahmet Meydanı'nın girişine üzerinde Atmeydanı yazan tabelalar konur. Ardından halen devam etmekte olan bir alışkanlık geliştirilerek, meydan her yıl ramazan ayında bir panayır alanına döndürülür. İftardan sahura kadar halka açık bir eğlence ortamı yaratılır. Çadılar içinde yöresel yemekler, geleneklere uygun çay ve kahve ikramları, anıtlar arasında kurulan salıncak, tren gibi eğlence araçlarıyla da Osmanlı devri eğlenceleri hatırlatılmak istenir.

Yılın geri kalan zamanlarında Atmeydanı'nda görülen büyük hareketlilik ise, bu bölgenin yüzyıllardır ayakta duran tarihi yapılarını görmeye gelenlerden kaynaklanmaktadır. Byzantion'dan İstanbul'a uzanan uzun dönemin en etkin yapılarını barındıran Sultanahmet ve civarı, kentin birinci derecede turistik bölgesidir. Yerli ve yabancı turistler bir kısmı ayak-

Resim 43. İslam Eserleri Müzesinin yanındaki çeşmeler. Ortadaki çeşmenin yalağında haç biçimli kabartmalar bulunuyor.

Fotoğraf: Füsün Kiper

ta olan yapıları görmek ve kaybolmuş olanların izlerini sürmek için buraya geliyorlar.

Atmeydanı, bu kitapta konu edildiği üzere bu açıdan çok zengindir. Bugün iki-üç metre kadar yükselmiş olan zeminin altında Bizans hipodromu pistinin olduğunu bilmek, Sultan Ahmed Camii'ne bakarken bir yandan da cami yapılmadan evvel orada sıralanmış vezir saraylarını düşünmek dahi insanı tarih içinde dolaştırmaya yeter.

Karşı tarafta yer alan İbrahim Paşa Sarayı ya da bugünkü adı ve işleviyle Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nin hemen yanında kuytuda kalan çeşmeler ise bir başka iç içe geçmişliği haber veriyor (Resim 43). Su hazneleri, muhtemelen Hipodrom'un oturma gruplarından kalma, üzerleri haç kabartmalı mermerlerden oluşturulmuş bu çeşmeler, yıllarca, belki de asırlarca Osmanlı sakaları tarafından kullanılmış; şimdi ise kendi hallerinde öyle bir köşede duruyorlar. Onlar öyle sessizce bekleyedursunlar, bize düşen sadece gidip buraları görmek, bu tarihi-kültürel birliktelikten haz duymak ve bu zengin harmanın içinde kendi varlığımızı hissederek derin bir soluk almak.

ATMEYDANI'NDA YAPILAN DÜĞÜNLER

- 1490 Sultan II. Bayezid'in büyük oğlu Ahmed'in sünnet düğünü ile üç kızının düğünleri.
- 1524 Kanuni'nin kız kardeşi Hatice Sultan ile Sadrazam İbrahim Paşa'nın düğünleri.
- 1530 Kanuni'nin üç şehzadesi Selim, Mehmed ve Mustafa'nın sünnet düğünleri.
- 1539 Kanuni'nin diğer iki şehzadesi Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünleri ile Mihrimah Sultan'ın Rüstem Paşa ile düğünleri.
- 1562 Kanuni'nin kızı Esmehan'ın Sokollu Mehmed Paşa, diğer kızının Kaptan-ı Derya Piyale Paşa ile ve Mustafa'nın büyük kızının, Yeniçeri Ağası Abdülkerim Ağa ile düğünleri.
- 1582 Sultan III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed'in sünnet düğünü.
- 1586 Sultan III. Murad'ın kızı Aişe Sultan ile İbrahim Paşa'nın düğünleri.
- 1593-94 Muhtemelen Atmeydanı'nda Sultan III. Murad'ın kızının Kaptan-ı Derya Halil Paşa ile düğünleri.
- 1612 Muhtemelen Atmeydanı'nda Sultan I. Ahmed'in ablasının Kaptan Paşa ile düğünleri.
- 1646 Muhtemelen Atmeydanı'nda Sultan İbrahim'in henüz dört yaşındaki kızının Kaptan-ı Derya Fazlı Paşa ile düğünleri.
- 1648 Muhtemelen Atmeydanı'nda Sultan İbrahim'in kızı Atike Sultan ile Kenan Paşa'nın düğünleri.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- Brocquiere, Bertrandon de la, *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Brocquiere 1432*, Charles Schefer, Paris, 1892.
- Busbeq, Ogier Ghiselin de, *The Turkish Letters of Ogier G. De Busbeq. Imperial ambassador at Constantinople 1554-1562*, Oxford, 1927.
- Carbognano, Cosmidas de, 18. Yüzyılın Sonunda İstanbul, çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.
- Choiseul-Gouffier Compté de, *Voyage Pittoresque de la Grece*, Paris, 1782-1822.
- Choniates, Niketas, *O City of Byzantium, Annals of N.Choniates*, Detroit, 1984.
- Constantin VII Porphyrogenete, *Le Livre Des Cérémonies*, çev. A. Vogt, Paris, 1935-1940.
- Comnena, Anna, *The Alexiad of the Princess Anna Comnena*, Londra, 1928.
- Ebersolt, Jean, *Le Grand Palais de Constantinople et le livre des cérémonies*, Paris, 1910.
- , *Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları*, çev. İ. Arda, İstanbul, 1996.
- Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul, 1988.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, transkripsiyon Ahmet Cevdet, İstanbul, 1898.
- , *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, transkripsiyon Orhan Şaik Gökyay, YKY, İstanbul, 1996.
- Galland, Antoine, *Journal d'Antoine Galland pendant son séjour a Constantinople (1672-73)*, C. Schefer, Paris, 1881.
- , *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, çev. N. S. Örik, Ankara, 1949.
- Grelot, Guillaume Joseph, *Relation Nouvelle d'un Voyage de Constantinople*, Paris, 1680.
- , *İstanbul Seyahatnamesi*, çev. Maide Selen, Pera, İstanbul, 1998.
- Grossvenor, E. A., *Constantinople*, Londra, 1895.
- Guilland, Rodolphe, *Etudes de Topographie de Constantinople Byzantine*, Berlin & Amsterdam, 1969.
- , *Etudes sur L'hippodrome de Byzance: Role de l'Empereur et des diverses fonctionnaires avant et pendant les courses. Les courses de l'Hippodrome*, 1965.
- Gyllus, Petrus (Gilles, Pierre), *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Eren Yayınları, İstanbul, 1996.
- Homer, *The Illad* The Penguin Books, 1950.
- İnciciyan, P. G., *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul, 1976.
- Kemalpaşazade (İbn Kemal), *Tevarih-i al'i Osman*, Ş. Turan, Ankara, 1954-57.
- Khoniates, Niketas, *Historia*, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Komnena, Anna, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, İstanbul, 1998.
- Mantran, Robert, *İstanbul dans la Seconde Moitié du XVIIe siècle*, Paris, 1962.
- Melling, Antoine Ignace, *Voyage Pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, 2 c., Paris, 1807-24.
- Montagu, W. Mary, *Embassy to Constantinople, The Travels of Lady M.W. Montagu*, C. Pick, Londra, 1988.

- Mordtmann, A. D., *Esquisse Topographique de Constantinople*, Lille, 1892.
- Mühimme Defteri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, no. 90, İstanbul, 1993.
- Naima Mustafa Efendi, *Naima Tarihi*, transkripsiyon Zuhuri Danişman, İstanbul, 1968.
- Nasuhü-s Silahi (Matrakçı Nasuh), *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, H.G. Yurdaydın, Ankara, 1976.
- Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, transkripsiyon Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, Ankara, 1995.
- Pardoe, Julia ve A.W. Barlett, *The Beauties of the Bosphorus*, Londra, 1840.
- Peçevi, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, transkripsiyon M. Uraz, İstanbul, 1968.
- Saadeddin, Hoca Efendi, *Tacü't Tevarih*, İstanbul, 1862-63.
- Sanderson, John, *The Travels of J. Sanderson in the Levant 1584-1602*, Sir W. Foster, Londra, 1931.
- Selaniki Mustafa, *Tarih-i Selaniki*, İstanbul, 1864-65.
- Seyid Vehbi, *Surname*, Reşat Ekrem Koçu, İstanbul, 1939.
- Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, İstanbul, 1928.
- Simeon of Zamosc, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-19)*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul, 1964.
- Solakzade, Mehmed, *Tarih-i Al'i Osman*, İstanbul, 1879.
- , *Solakzade Tarihi*, Vahit Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Tavernier, J. Baptiste, *Nouvelle Relation de L'Interieur du Serrail du Grand Siegneur*, Paris, 1675.
- Telby, Karl, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, Ankara, 1988.
- Thevenot, Jean de, *L'Empire du grand Turc vu par un sujet de Louis XIV (1655)*, F. Billacois, Paris, 1965.
- Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Dürr-i Mecnun*, transkripsiyon Necdet Sakaoğlu, İstanbul, 1999.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Altınay, Ahmet Refik, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, 1935.
- And, Metin, *İstanbul in the 16th Century, the City-the Palace-Daily Life*, Akbank Yay., İstanbul, 1994.
- , *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Ankara, 1982.
- , *Kırk Gün Kırk Gece*, İstanbul, 1959.
- Andreasyan, Hrand.D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, İstanbul, 1964.
- Arel, Ayda, 18. Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul, 1975.
- Arseven, Celal Esad, *Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar*, İstanbul, 1912.
- Arslan, Necila, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, İstanbul, 1992.
- Artan, Tülay, "İbrahim Paşa Sarayı", *DBİA*, c. 4, İstanbul, 1994.
- , *Eyüp'te Sosyal Yaşam, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 1998.
- , *Eyüp: Dün / Bugün*, TVYY, İstanbul, 1994.
- , "Boğaziçi", *DBİA*, c. 1, İstanbul, 1994.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986.
- Atasoy, Nurhan, *İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul, 1972.
- , *Otağ-ı Hümayun, Osmanlı Çadırları*, Aygaz, 2000.

- Ayvansaray-ı Hafız Hüseyin, *Hadikat'ül Cevami*, İstanbul, 1865.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisi'nde Fatih Devri*, İstanbul, 1974.
- , 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul, 1958.
- Avcioglu, Nebahat, "Ahmed I and the Allegories of Tyranny in the Frontispiece to George Sandy's A Relation of a Journey", yayınlanmamış makale, 2001.
- Basset, Sarah Guberti, "The Antiquities of the Hippodrome of Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, no. 45, Washington DC, 1991.
- Batur, Afife, "Alman Çeşmesi", *DBİA*, c. 1, İstanbul, 1994.
- Bennett, Dirk, "Chariot Racing in The Ancient World", *History Today*, Aralık 1997.
- Berger, Albrecht-BARDILL, Jonathan, "The Representation of Constantinople in Hartmann Schedel's World Chronicle, and Related Pictures", *Byzantine and Modern Greek Studies*, c. 22, Birmingham, 1998.
- Beylie, L. de, *L'Habitation Byzantin*, Paris, 1902.
- Bierman, Irene, A. Rifa'at A. Abou-el-Haj ve Donald Preziosi, *The Ottoman City and its Parts*, New York, 1991.
- Bratianu, G. I., *Etudes Byzantines d'Histoire Economique et Sociale*, Paris, 1938.
- Browning, Robert, *Justinian and Theodora*, Milano, 1971.
- Bury, J., "The Nika Riot", *Journal of Hellenistic Studies*, no. 17.
- Cameron, Alan, *Circus Faction: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford, 1976.
- Cameron, Alan ve J. Herrin, *Constantinople in the early 18th Century: the Parastaseis Syntomoi Chronikai*, Leiden, 1984.
- Carım, Fuad, *Kanuni Devrinde İstanbul*, İstanbul, 1964.
- Cavallo, Goglielmo, *The Byzantines*, Chicago, 1992.
- Casson, S., "Excavations", *Preliminary Report upon the Excavations carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927*, Londra, 1928.
- Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1963.
- Clari, Robert de, *İstanbul'un Zaptı*, TTK, Ankara, 1994.
- Çelik, Zeynep, *The Remaking of İstanbul, Portait of an Ottoman City in the 19th Century*, University of Berkeley ve Los Angeles, 1993.
- Davis, William Stearns, *A Day in Old Rome*, New York, 1925.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1997.
- Çetintaş, Sedat, *Saray ve Kervansarayların arasında İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul, 1939.
- Denny, Walter, "A Sixteenth century Architectural Plan of İstanbul", *Ars Orientalis* 8, 1970.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., c.1-8., İstanbul, 1994.
- Eken, Ahmet, *Kartpostallarda İstanbul*, İstanbul BBKİDB Yay., no. 10, 1992.
- Eldem, Edhem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, *The Ottoman City between East and West*, Cambridge University Press, 1999.
- Eldem, Sedat Hakkı, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul, 1969-1973.

Encyclopedie De l'Islam, 2. baskı, 1960.

Eyice, Semavi, "İstanbul'da Bizans İmparatorları'nın Sarayı: Büyük Saray", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, no. 1, Eylül 1988.

—, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *Atatürk Konferansları* 7, 1980.

—, "Örme Sütun", *DBİA*, c. 3, İstanbul, 1994.

—, "Arslanhane ve Çevresinin Arkeolojisi", *İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı*, no. 11-12, 1964.

—, "Arslanhane", *DBİA*, c. 1, İstanbul, 1994.

—, "Dikilitaş", *DBİA*, c. 3, İstanbul, 1994.

Faroqi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

—, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Goodwin, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*, Baltimore, 1971.

Gökyay, Orhan Şaik, "Risale-i Mimariye Mimar Mehmed Ağa Eserleri", *İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara, 1976.

—, *Kâtip Çelebi'den Seçmeler*, İstanbul, 1968.

—, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, 1996.

Grabar, A., *The golden Age of Justinian, from the death of Theodosius to the rise of islam*, New York, 1967.

—, *The Great palace of Byzantine Emperors, Being a first report on the Excavations carried out in İstanbul on behalf of the Walker Trust*, Londra, 1942.

Grumel, V., "Le commencement et la fin de l'année des jeux a l'hippodrome de Constantinople", *Echos d'Orient*, Paris, 1936.

Guilland, Rodolphe, *Etudes de Topographie de Constantinople Byzantine*, Berlin & Amsterdam, 1969.

—, *Etudes sur l'hippodrome de Byzance: Role de l'Empereur et des diverses fonctionnaires avant et pendant les courses. Les courses de l'Hippodrome*, 1965.

Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Oxford, 1999.

Hourani, A. H. ve S. M. Stern, (ed.), *"The Islamic City"*, Kolokyum, Oxford, 1970

Hür Ayşe, "Nika Ayaklanması", *DBİA*, c. 6, İstanbul, 1994.

Işın, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yay., İstanbul, 1995.

İnalçık, Halil, "İstanbul", *Encyclopedia of Islam*, 2. baskı, 1960.

—, "Dervish and Sultan: An Analysis of the Otman Baba Vilayetnamesi", *The middle East and the Balkans under the Ottoman Empire*, Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture, tarihsiz.

Janin, Raymond, *Constantinople Byzantine*, 2. baskı, Paris, 1964.

Johnston, Mary, *Roman Life*, Chicago, 1957.

Kafescioğlu, Çiğdem, *The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century*, yayınlanmamış doktora tezi, Harvard University, Massachusetts, 1996.

Kahraman, Atif, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.

Kahya Y. ve D. Kuban, "Hipodrom", *DBİA*, c. 4, İstanbul, 1994.

Koçu, Reşad Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, 1944-1973.

—, *Yeniçeriler*, İstanbul, 1964.

- Konyalı, İ. Hakkı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, İstanbul, 1942.
- Kostof, Spiro, *The City Assembled*, Londra, 1999.
- Kuban, Doğan, *İstanbul, Bir Kent Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- , "Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi ve Yapısı Üzerine Gözlemler", *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, 1995.
- Kuran, Aptullah, *Sinan: the Grand old man of Ottoman Architecture*, İstanbul, 1987.
- Labarte, J., *Le Palais Impérial de Constantinople et ses abords*, Paris, 1861.
- Mamboury, E., "Contribution a la Topographie générale de Constantinople", *Acte du VI. Congrès International d'Etudes Byzantines*, Paris, 1948-1951.
- Mango, Cyril, *The Art of the Byzantine Empire (312-1453)*, ed. H. W. Janson Englewood Cliffs, NJ, 1972.
- , *Le Développement urbain de Constantinople (IV-VIII siècles)*, Paris, 1985.
- , "The Bronze Colossus of the Hippodrome", *Studies on Constantinople*, 1993.
- , "L'Europe de L'Hippodrome", *Revue des Etudes Byzantine*, 1950.
- , *The Brazen House*, København, 1959.
- Mansel, Arif Müfid, "İstanbul'daki Burmalı Sütun", *TTK Belleten*, XXXIV 134, 1970.
- Manners, Ian R., "Constructing the Image of a City: The Representation of Constantinople in Christopher Boundelmont's Liber Insularum Archipelagi", *Annals of the Association of American Geographers*, no. 87, Teksas, 1997.
- Mantran, Robert, *İstanbul dans la Seconde Moitié du XVIIe siècle*, Paris, 1962.
- Matthews, T., *The Byzantine Churches of İstanbul - A photographic survey*, Pennsylvania, 1976.
- Muir, Edward, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge, 1997.
- Müller, Wiener Wolfgang, *Bildlexikon zur Topographie İstanbuls (Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul)*, Tübingen, 1977.
- Nayır, Zeynep, *Osmanlı Mimarlığı'nda Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası*, İstanbul, 1975.
- Necipoğlu, Gülru, *Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the 15th and 16th centuries*, New York, 1991.
- Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri*, 2 c., Ankara, 1962-1965.
- , *Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariyye*, İstanbul, 1944.
- Peirce, Leslie P., *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Rambaud, Alfred, "Le Monde Byzantin", *Reveu des deux Mondes*, Paris, 1871.
- Refik, Ahmet, 16. Asırda İstanbul Hayatı 1553-1591, İstanbul, 1935.
- Reyhanlı, Tülay, *İngiliz Gezginlerine Göre 16. Yüzyılda İstanbul'da Hayat*, Ankara, 1989.
- Runciman, S., *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge, 1965.
- Rycaut, Paul, *The History of the Turkish Empire from the year 1623 to 1677*, Londra, 1680.
- Sakaoğlu, Necdet, "Atmeydanı", *DBİA*, c. 1, İstanbul, 1994.
- , "Yangınlar", *DBİA*, c. 7, 1994.
- , "Alaylar-Osmanlı Dönemi", *DBİA*, c. 1, 1994.
- , "Ahmed I", *DBİA*, c. 1, 1994.
- , *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1999.

- Talbot Rice, D., *The Great Palace of Byzantine Emperors*, İkinci Rapor, Edinburg, 1958.
- Terzioğlu, Derin, "The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation", *Muqarnas*, 12, 1995.
- Tezcan, Hülya, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1947-1956/1975-1983.
- , "Nahıl ve Nakıl Alayları", *Belleten* XL / 157, Ocak 1976.
- Vasiliev, A. A., "The Monument of Porphyrius in the Hippodrome at Constantinople," *Dumbarton Oaks Papers*, 4, 1948.
- Yenal, E., *Karşılaştırmalı Tarihsel Perspektiv'de (1453-1923) Osmanlı Başkenti ile İlgili Batı Kaynaklarından Seçilmiş Bir Kaynakça Denemesi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1986.
- Yenice, Şirin, "Kamusal Olma İçeriğinin Kamusal Mekanın Anlamsal ve Kullanımsal Boyutuna Yansıması Üzerine Bir Analiz Çalışması", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İTÜ, 1998.
- Yerasimos, Stephane, *Les Voyageurs dans L'Empire Ottoman (16-17ème siècles)*, Ankara, 1991.
- Yerasimos, Stephanos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Yücel, Erdem, "Burmali Sütun", *DBİA*, c. 2, 1996.
- Vasiliev, A. A., "The Monument of Porphyrius", *Dumbarton Oaks Papers*, no. 4, 1948.

DİZİN

Ah

Ahmed III. 65, 70
 Ahmed Paşa (Hafız) 65
 Ahmed Paşa (Hezarpare) 65
 Aleksios III. Angelos 39
 Aleksios Komnenos 37
 Aleksios V. Dukas Murtzuflos 39
 Alman Çeşmesi 73-74
 Amon-Ra tapınağı 20
 Anastasios (İmparator) 26, 29-31, 38
 Anastasios (Patrik) (Ara)
 Andronikos I. 35-36
 Anemas Zindanları 36
 Anna Komnena 36
 Antakya bkz. Antiokos
 Antiohos Sarayı 10
 Antiokos (Antakya) 9
 Apollon Tapınağı 18
 Arkadius 22
 Artabastos 34
 Augusteion Meydanı 11, 45
 Augustus 15
 Aya Eufemia Kilisesi 10, 31
 Aya Sofya 11, 31, 37, 43, 48-49
 Ayşe Sultan Sarayı 55

Ba

Bamyacılar 68
 Bayezid II. 53, 64
 Behram Paşa Sarayı 56
 Belisarios 31
 Beylerbeyi Sarayı 68
 Blahernai (Ayyansaray) 31
 Bouvard, Joseph Antoine 72
 Buondelmonti Cristoforo 43
 Burmalı Sütun 10, 15, 18-19, 52
 Büyük Saray 11, 27, 41, 48

Ca

Cankurtaran 11
 Carbognano, Cornelius C. 69
 Carceres 10

Cemil Paşa (Topuzlu, Şehremini) 74
 Choiseul de Gouffier 69
 Cinci Hoca 65
 Circus Maximus 9, 14
 Cladius 30
 Clavijo 41
 Constantinus (Büyük) 14-15, 20
 Cornelio Magni 69

Çanak yağması 63
 Çelik, Zeynep 72
 Çınar Vakası 64
 Çırağan Sarayı 71

Delfi 18
 Dihippion Kilisesi 47
 Dikilitaş 10, 20-23
 Diokletianus 15
 Dionysos şenlikleri 58
 Divanyolu 53
 Dolmabahçe Sarayı 68
 Dulkadiroğlu Beyliği 58

Ebul-Kasım 37
 Edirne 31 (ara)
 Enrico Dandolo 39-40
 Evliya Çelebi 51, 67
 Eyice, Semavi 16
 Faroghi Suraiya 58

Figani Çelebi 55
 Firuzağa Camii 10, 45, 47, 53

Gabolde, Luc 21
 Galata Kulesi 39
 Galata Sarayı Ocağı 65
 Geoffrey de Villardouin 40
 Glinka, Sergey Nikolayeviç 70
 Güzel Ahmed Paşa Sarayı 55

Haçlı Seferi (Dördüncü) 17, 38-42
 Halide Edip (Adivar) 75
 Halke Kapısı 48

Ça

De

Eb

Fi

Ga

Ha

Halkedon (Kadıköy) 31
 Hançerlû Sultan Sarayı 55
 Hartman Schedel 45
 Hasan Halife 65
 Hasan Paşa (Yemişçi) 65
 Haseki Hamamı bkz. Hürrem Sultan Hamamı
 Hatice Sultan 54
 Herakles heykeli 15, 45
 Hilair, Jean Babtiste 69
 Honorius 22
 Hürrem Sultan 56, 58
 Hürrem Sultan Hamamı 56-57

İb İbrahim (Sultan) 58, 65
 İbrahim Paşa 45, 54-55
 İbrahim Paşa Sarayı 53, 61, 64, 68, 70, 72
 İbrahim Paşa Sarayı Ocağı 65
 İkonaklazma 32
 İoannes Hrisostomos 15
 İoannes VIII. Paleologos 43
 İsaakios II. Angelos 39
 İsakios Komnenos 35
 İsidoros ve Antemios 32
 İstanbul Arkeoloji Müzesi 19 (ara)
 İustinianos 29, 31
 İustinos I. 38

Ju Julianus 20
 Julius Sezar 15

Ka Kapudan Sinan Paşa Sarayı 56
 Karnak 20-21
 kathisma (ara) 21-22, 25, 27
 Kılıç Manastırı 64
 Kılıçarslan II. 37
 Konstantinopolis 15, 25, 27, 38
 Konstantinos IX. Monamahos 35
 Konstantinos V. 34
 Konstantinos VII. Porfirogennetos 16

La Lahanacılar 68
 Lale Devri 71

Latinler 17, 35 (latin ARA)
 Lausos Sarayı 10
 Leon III. 34
 Leon V. 34
 Leon VI. 34
 Lisippos'un atları 15, 41
 Latin Krallığı 38
 Lukas Notoras
 Lupercia 27

Mahmud II. 68
 Malalas 30
 Mango, Cyril 47
 Maniakes 35
 Manuel Komnenos 37
 Marcus Aurelius 23, 25, 30
 Marmara Üniversitesi Rektörlük Binası 10, 13, 73
 Matrakçı Nasuh 47
 Maviler ve Yeşiller 23, 27, 30-32
 Mehmed (Şehzade) 59, 61
 Mehmed Çelebi (Üsküdarlı) 68
 Mehmed Çelebi (Yirmisekiz) 70
 Mehmed Emin Efendi (Yurdakul) 75
 Mehmed II. (Fatih) 50-52
 Mehmed III 59, 65
 Mehmed IV. 65, 68
 Mehmed Paşa (Cerrah) 62
 Mehmed Paşa (Halıcızade) 67
 Mehmet Paşa Sarayı 55
 Melling, Ignace 70
 Mese 11, 53
 Mısır 14
 Mihael I. Rangabe 37
 Mihael III. 34
 Mihael VIII. Paleologos 41-42
 Mimar Sinan 56
 Molla Lütfi 64
 Montagu, Lady Mary 70
 Muhammed Paşa 65
 Murad III. 59
 Murad IV. 56, 68

Ma

	Musa Çelebi 65	Selanik 35	
	Mustafa II. 65	Selanikli 67 (ara)	
	Mustafa IV. 65	Selim III. 65, 68	
	Mustafa Paşa (Defterdar) 65	Selim Sırrı Efendi (Tarcan) 75	
Na	Naima 67-68 (ara)	Semiz Ali Paşa Sarayı 56	
	Narses 31	Septimius Severus 9, 14	
	Nea Roma 9, 15	Sergi-i Umumi-i Osmani 72	
	Necipoglu, Gülrü 55	Silahdar Mustafa Paşa Sarayı 56	
	Nelwa Porta 32	Skilitzes Yazması 32-33	
	Neron 30	Sokollu Camii 13	
	Newton, Charles 19	Sokollu Sarayı 56	
	Nika İsyanı 30, 31	Solakzade 67 (ara)	
	Nikolaos (Patrik) 36	sphendone 10, 11, 12, 43-44, 49, 73	
Oc	Octavio Pannino 43	Spina 10, 13-14, 19, 29	
	Osman II. 58, 65	Sultan Ahmed Camii 48, 53, 56-57, 65	
	Osman II. 65	Sultan Ahmed Külliyesi 10, 57, 72	
Ör	Örme Sütun 10, 16-17	Sultan Ahmed Camii Vakası 64	
Pa	Paskalya 27	Sultanahmet Meslek Lisesi 13	
	Persler 18	Sultanahmet Ticaret Lisesi 73	
	Peter Coeck 49	Sultanahmet Meydanı 74, 76	
	Petrus Gyllius bkz. Pierre Gilles	Sultanahmet Mitingi 75	
	Pierce, Leslie 58	Süleyman II. (Kanuni) 53, 55, 58, 61	
	Pierre Gilles 45, 47, 49	Süleyman Şah 37	
	Platea Savaşı 18	Süleymaniye Külliyesi 57	
	Porfirogennetos Sütunu bkz. Örme Sütun	Tapu Kadastro Müdürlüğü 10	Ta
	Porfirios 28	Teofilos 34	
	Prokopios 29, 31	Theodora 29, 31	
Ra	Rambaud, Alfred 37	Theodosios Anıtı bkz. Dikilitaş	
	Recep Paşa 65	Theodosius I. 20-21-22	
	Robert de Clari 40	Thibaut (Kont) 39	
	Roma 9, 20, 30	Topkapı Sarayı 68 (ara)	
	Rüstem Paşa Sarayı 56	Türk ve İslam Eserleri Müzesi 10, 77	
Sa	Sadabad Kasrı 68, 71	Vaka-i Vakvakiye bkz. Çınar Vakası	Va
	Sanayi Mektebi bkz. Marmara Üniversitesi	Valens 34	
	Rektörlük Binası	Valentianus II. 22	
		Via Egnatia 11	
		Yılanlı sütun bkz. Burmalı Sütun	Yı
		Zeuxippos Hamamı 10, 11	Ze

Tarihi yarımada'nın en görkemli yapılarının arasında sessiz bir koridor; çevresindeki anıtsal yapıları ziyarete gelenler için soluklanılacak bir mekân. Burası Sultanahmet Meydanı, ya da eski adıyla Atmeydanı. Bu meydan Bizans'tan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e uzanan tarihi geçmişle sayısız olaya tanıklık etti. Bugün ortasında Dikilitaş, Örne Sütun, Burmalı Sütun ve Alman Çeşmesi'yle bakımlı bir park görünümünde olan bu meydan aslında Bizans'ın Hipodrom'uydu. Dönemin ünlü araba yarışı takımları burada boy ölçüşürken, tirübünleri dolduran binlerce taraftar, ortada yer alan anıtların çevresini kuşatan parkurda yarışan ünlü sürücülere tezahürat yapardı. İmparatorlar halkın desteğini bu meydana aldı. Cellatlar idam hükümlerini burada yerine getirdi. Bizans halkı imparatora karşı burada ayaklandı. Atmeydanı, Osmanlı döneminde de önemini korudu ve şehzadelerin sünnet düğünleriyle yeniçeri ayaklanmalarına tanıklık etti. İlk Osmanlı sergisi, Sergi-i Umumi-i Osmani burada açıldı.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan en büyük olay ise burada art arda düzenlenmiş Sultanahmet mitingleri oldu. İlki 23 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgalini protesto amacıyla yapılmış olan mitinge binlerce kişi katıldı, kürsüye gelen Mehmed Emin Efendi (Yurdakul), Halide Edip Hanım (Adivar) ve Selim Sırrı Efendi (Tarcan) Osmanlı topraklarının işgaline karşı direniş çağrılarını buradan yaptı. Bu kitap anıtları, infazları, ayaklanmaları ve şenlikleriyle bir meydanın tarihini anlatıyor.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 975-6051-06-X

7,50 YTL
7.500.000,-TL